

ο μυολόγος

The International Molinological Society

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΤΗΣ TIMS

Τεύχος 15

Φθινόπωρο 2025

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ Γιώργος Σπέης, Στέφανος Νομικός, Στέλιος Μουζάκης, Κατερίνα Τούτουζα ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ Όλγα Λεκού

Επιστολή από τη σύνταξη

Σας καλωσορίζουμε στο φθινοπωρινό 15ο τεύχος μας!!! Ένα τεύχος πλούσιο σε μυολογικά νέα!

Θα ξεκινήσουμε με την εκδρομή της Ελληνικής ομάδας της TIMS που πραγματοποιήθηκε στους μύλους της Χερσονήσου Μαλέα στις 10-12 Οκτωβρίου 2025 με την περιγραφή της Δέσποινας Δαμιανού.

Στη συνέχεια ο Γιώργος Σπέης θα μας ενημερώσει για τη διαδικασία μεταβίβασης ενός φθαρτού κτήματος στη Λειβαδιά μετά την απελευθέρωση.

Επίσης, θα μεταφερθούμε στη λίμνη Μόρνου για να μάθουμε για δύο βυθισμένους νερόμυλους από τον Στέλιο Μουζάκη.

Θα συνεχίσουμε ταξιδεύοντας στους νερόμυλους κι ανεμόμυλους στην Απείρανθο της Νάξου από το αρχείο του μέλους μας Κώστα Καραντζόγλου και αμέσως μετά θα ενημερωθούμε για την υδροκίνηση στο Λιβάδι Ελασσόνας από την Κατερίνα Ρέχα.

Θα σας ενημερώσουμε για τις δράσεις μας και ελπίζουμε να σας φτιάξουμε τη διάθεση και να σας κεντρίσουμε το ενδιαφέρον έτσι ώστε να μας στείλετε κι εσείς τις δικές σας ενημερώσεις, φωτογραφίες και άρθρα ταξιδεύοντας μας στους μύλους των περιοχών σας.

Περιεχόμενα

Επίσκεψη της Ελληνικής Ομάδας της TIMS στους μύλους της χερσονήσου του Μαλέα 10-12/10/2025 1
Δέσποινα Δαμιανού

Η διαδικασία μεταβίβασης ενός φθαρτού κτήματος στη Λειβαδιά μετά την απελευθέρωση 10
Γιώργος Σπέης

Δύο βυθισμένοι στη λίμνη του Μόρνου νερόμυλοι από το χωριό Κάλλιο 13
Στέλιος Μουζάκης

Από το Αρχείο Καρατζόγλου.
Νερόμυλοι κι Ανεμόμυλοι στην Απείρανθο της Νάξου 15
Μαρουδιά Πολυκρέτη

Η υδροκίνηση στο Λιβάδι Ελασσόνας 19
Κατερίνα Ρέχα

ΝΕΑ των Μυολόγων 39

Επίσκεψη της Ελληνικής Ομάδας της TIMS στους μύλους της χερσονήσου του Μαλέα 10-12/10/2025

Δέσποινα Δαμιανού

Visit of the Greek TIMS Team to the Mills of the Maleas Peninsula, 10–12 October 2025

Despoina Damianou

Παρασκευή στις 4.30' η ομάδα μυολόγων και φίλων ξεκινήσαμε από το γνωστό σημείο στο πεδίο του Άρεως για την 11η εκδρομή μας. Στο πρόγραμμα ήταν να επισκεφτούμε την περιοχή της χερσονήσου του Μαλέα, στη Λακωνία, όπου σώζονται νερόμυλοι, ανεμόμυλοι και λιωτρίβια. Η επίσκεψή μας είχε προετοιμαστεί από την υπεύθυνη της Ελληνικής Ομάδας της TIMS, Κατερίνα Τούτουζα και το μέλος μας Όλγα Λεκού.

Το ταξίδι μας περίπου 5.30 ώρες, με δύο στάσεις, λίγο κουραστικό όμως το ξενοδοχείο ήταν πολύ βολικό και η θέση του απέναντι ακριβώς από το βράχο και τη γέφυρα που οδηγούσε στη Μονεμβασιά ήταν εξαιρετική.

Το Σάββατο ξεκινήσαμε νωρίς με προορισμό τα Βελανίδια, ένα χωριό της περιοχής περίπου 20' μετά τη Νεάπολη προς τα ανατολικά στο Αιγαίο. Η διαδρομή στη αρχή δίπλα στη θάλασσα μετά γύρω από τον κάμπο της Νεάπολης, κατάφυτο με ελιές, είναι ότι πρέπει για να προσαρμοστούμε από τη χαλάρωση της ξεκούρασης στην εγρήγορση που απαιτεί μια ερευνητική επίσκεψη. Κυκλοφορούν μεταξύ μας πληροφορίες για τους μύλους που θα δούμε και την περιοχή. Από την Νεάπολη ο δρόμος ανηφορίζει συνέχεια και μετά από μία στροφή κατηφορίζει με κατεύθυνση νοτιοανατολικά. Αρχίζει να φαίνεται το Αιγαίο. Τα Βελανίδια αποκαλύφθηκαν ξαφνικά

μπρος στα μάτια μας στο γύρισμα μιας στροφής. Ένα πυκνοδομημένο χωριό από στιβαρά σπίτια στην πλαγιά που κατηφόριζε όχι πολύ ήπια προς τη θάλασσα (εικ. 1). Ο κοινοτάρχης κ. Κουρκούλης ειδοποιημένος μας περιμένει με το τζιπ του και ένας χωριανός με το αγροτικό του στην πλατεία του χωριού με τη βρύση για να μας μεταφέρει στους δύο ανεμόμυλους του χωριού. Οι μύλοι, μας ενημερώνει, μισογκρεμισμένοι ήταν πνιγμένοι από τους θάμνους κι απροσπέλαστοι. Την προηγούμενη είχε βάλει ένα κάτοικο να ανοίξει το μονοπάτι. Ο Μανώλης Σολιδάκης κοιτάζει στο χάρτη την πορεία, ενώ τα κορίτσια το κινητό τους (το γνωστό χάσμα γενεών και στην τεχνολογία...).

Το χωριό είχε κάποτε τέσσερις νερόμυλους από τους οποίους δεν σώζονται παρά ελάχιστα ίχνη τα οποία δεν επισκεφτήκαμε.

Εικ. 1 Τα Βελανίδια.

Εικ. 2 Η μεταλλική γούρνα με τις δύο μυλόπετρες του λιοτριβιού μέσα στο χωριό.

Εικ. 3 Η πρόσοψη του δεύτερου λιοτριβιού.

Στη μέση περίπου του χωριού είδαμε ένα λιοτρίβι του οποίου είχαν καταρρεύσει το μεγαλύτερο τμήμα της στέγης και τμήματα των τοίχων, σώζονταν όμως η γούρνα με τις μυλόπετρες (εικ. 2), η πρέσα και η πετρελαιομηχανή. Στη συνέχεια είδαμε ένα δεύτερο που το κτήριο του σωζόταν καλύτερα (εικ. 3). Ήταν κλειστό και διατηρούνταν τμήματα του μηχανισμού του όπως οι μυλόπετρες εντός μεταλλικής γούρνας και η πρέσα (εικ. 4). Προφανώς υδροκίνητο κάποτε όπως μαρτυρούσε η θέση του μέσα στη ρεματιά. Υπήρχαν κι άλλα τέσσερα μας λένε οι ντόπιοι αλλά δεν τα πρόλαβαν οι ίδιοι (πεννηντάρηδες περίπου) σε λειτουργία.

Κατηφορίζοντας με φόντο το υπέροχο μπλε της θάλασσας προβάλλουν οι δύο ανεμόμυλοι στην κορυφή αντίστοιχων λόφων. Ο ένας στην κορυφή του Τουρνόβιγλου (πάνω μύλος) (εικ. 5). Τον έχτισαν Σπετσιώτες μαστόροι, όπως και όλο το χωριό που μοιάζει με τα παραθαλάσσια χωριά των ανατολικών ακτών της Πελοποννήσου. Κόστισε 500 δραχμές η ανοικοδόμησή του, μας είπε ο πρόεδρος, και χτίστηκε γύρω στο 1850 (;) Δούλεψε καλά. Είχε κόσμο που έφερνε γεννήματα για άλεσμα από το χωριό αλλά και με καϊκια από γειτονικά παράλια. Από τον μύλο αυτό, ο οποίος έχει υπερυψωμένη μυλοστασιά,

Εικ. 4 Ότι απομένει από τον μηχανισμό στο εσωτερικό του δεύτερου λιοτριβιού.

σώζονται η τοιχοποιία σε αρκετά καλή κατάσταση με πολλές σκαλότρυπες. Εσωτερικά η εντυπωσιακή κλίμακα ανόδου στο ανώι εδράζεται σε ένα μεγάλο τόξο (εικ. 6). Από το περιθύρωμα της εξώθυρας έχουν αφαιρεθεί οι γωνιόλιθοι (εικ. 7). Η τοιχοποιία, εσωτερικά και εξωτερικά είναι επιχρισμένη σύμφωνα με τη συνήθεια της περι-

Εικ. 5 Ο πάνω μύλος στο λόφο Τουρλόβιγλο. Διακρίνεται η υπερυψωμένη μυλοστασιά μέσα στη βλάστηση.

Εικ. 7 Το περιθύρωμα της εξώθυρας του πάνω μύλου από το οποίο έχουν αφαιρεθεί γωνιόλιθοι.

Εικ. 6 Η κλίμακα ανόδου στο ανώι του πάνω μύλου εδρασμένη σε ένα μεγάλο τόξο.

Εικ. 8 Λεπτομέρεια του επιχρίσματος της τοιχοποιίας του πάνω μύλου.

οχής με επίχρισμα μέσα στο οποίο σφήνωναν μικρούς λίθους (εικ. 8). Από τις ξύλινες εσωτερικές κατασκευές δεν σώζεται τίποτα.

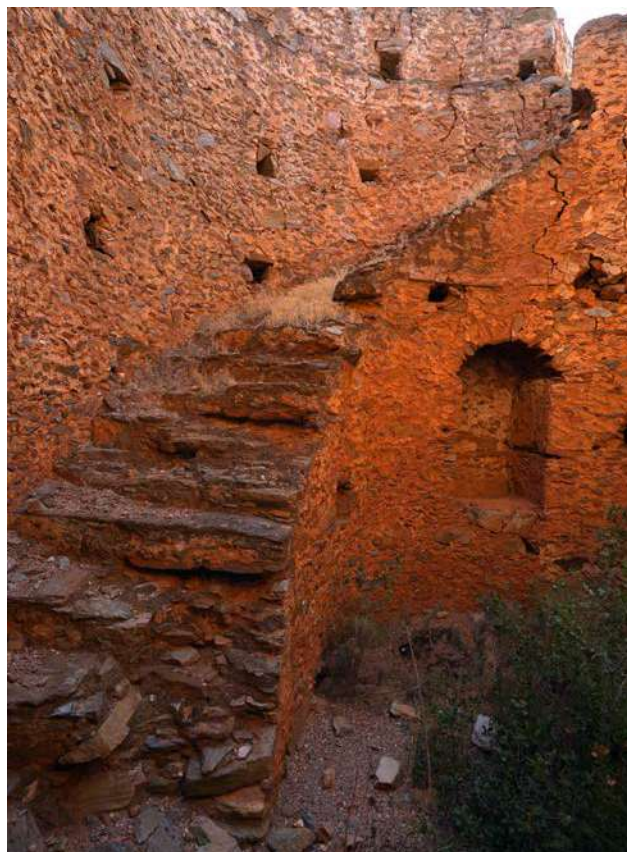
Η περιοχή του κάτω ανεμόμυλου λεγόταν Μύλος. Στην κορυφή του λόφου ο μύλος χωρίς στέγη με τον πύργο να αποκαλύπτει το εσωτερικό του και μια γερή ακόμη σκάλα που ανέβαζε στο πάνω μέρος, εκεί που ήταν ο μηχανισμός και η στέγαση (εικ. 9). Μπροστά μας άνοιγε το δρόμο ένας ντόπιος. Σημάδια εγκατάλειψης. Ο πύργος του μύλου με μεγάλη διάμετρο, μάλλον κοντόχοντρος, ασυνήθιστος για νησιά, αλλά συνηθισμένος στα παράλια της Πελοποννήσου, με πολλές σκαλότρυπες. Στην εσωτερική πλευρά ένα ντουλαπάκι με καμάρα κάτω από τη σκάλα (εικ. 10). Η τοιχοποιία έχει σημαντικές φθορές που καθιστούν τη στατικότητα της προβληματική (εικ. 11). Από εκεί όμως η θέα ανεμπόδιστη σε όλο το πέλαγος.

Εικ. 9 Ο κάτω μύλος στο λόφο Μύλος.

Τα Βελανίδια επικοινωνούσαν μέσω της θάλασσας με τον Πειραιά, τα νησιά και άλλα παράλια μέρη, ενώ η επικοινωνία με το εσωτερικό, τα χωριά και τη Νεάπολη ήταν δύσκολη και πιο σπάνια. Τα κατάλοιπα των μύλων δείχνουν αξιόλογη οικονομική δραστηριότητα, που ανήκει όμως στο παρελθόν. Σήμερα τα Βελανίδια έχουν 65 μόνιμους κατοίκους. Μετά την επίσκεψη, αναψυκτικά, φρέσκα σύκα και άλλα κεράσματα, που είχε ετοιμάσει η σύζυγος του προέδρου στην αυλή του φιλόξενου σπιτιού τους.

Φαγητό στη Νεάπολη και επόμενος σταθμός το Παραδείσι, όπου θα βλέπαμε μια σειρά «σκαλωτών» νερόμυλων άλλοτε σε λειτουργία. Κατηφορίζοντας προς Νεάπολη και όχι μακριά από αυτήν, στην άκρη του κάμπου, κάναμε μια στροφή δεξιά και βρεθήκαμε σ' ένα περιποιημένο καλντερίμι που οδηγούσε στον οικισμό. Ο οικισμός σχεδόν ακατοίκητος τέτοια εποχή, παρόλο ότι φαίνονταν αρκετά πρόσφατες απόπειρες αποκατάστασης των παλιών πέτρινων σπιτιών του με αρκετά ήδη αποκατεστημένα, με ένα μικρό λαογραφικό μουσείο κι ένα υπαίθριο θεατράκι. Ο οικισμός αναπτυσσόταν βαθ-

Εικ. 10 Η σκάλα του κάτω μύλου με το τοξωτό ντουλαπάκι.

Εικ. 11 Ρωγμές στην τοιχοποιία του κάτω μύλου.

Εικ. 12 Μέλη της ομάδας μας με τον πρόεδρο στον κάτω μύλο.

μιδωτά στην πλαγιά ενός αρκετά απότομου υψώματος (εικ. 13). Εδώ υπήρχαν 9 νερόμυλοι και στη συνέχεια στον κάμπο περίπου άλλοι 15 (εικ. 14), μικροί, πιθανώς οικιακοί ή οικογενειακοί (εικ. 15), που παίρναν νερό ο ένας μετά τον άλλο (εικ. 16) από το ρέμα που παλιότερα είχε πολύ. Ο εκπρόσωπος του τοπικού Πολιτιστικού Συλλόγου μας άνοιξε να δούμε το μύλο που είχε αποκατασταθεί, αλλά λειτουργούσε πια με ρεύμα. Ήταν πολύ μικρός, με ένα ζευγάρι πέτρες (εικ. 17) ανήκε στη σειρά των νερόμυλων που ήταν χτισμένοι ο ένας κάτω από τον άλλο σε σχετικά μικρή απόσταση. Καλή αποκατάσταση, αλλά παρέμενε κλειδωμένος και άνοιγε μετά από συνεννόηση με τον Σύλλογο. Το καλοκαίρι υπάρχει περισσότερη ζωή στον οικισμό.

Εικ. 13 Η σκαλωτή διάταξη των κατοικιών – νερόμυλων στο Παραδείσι.

Εικ. 14 Τα υπόλοιπα ενός από τους νερόμυλους στον κάμπο της Νεάπολης κάτω από το Παραδείσι.

Εικ. 15 Η πρόσοψη ενός από τους μικρούς σκαλωτούς νερόμυλους στο Παραδείσι. Κάτω από το παράθυρο διακρίνεται η έξοδος του νερού από το ζωριό.

Το απόγευμα επιστρέψαμε από τον ορεινό δρόμο για να περάσουμε από τα Λιρά. Λίγο μετά το χωριό ένας νερόμυλος σε εντυπωσιακή θέση, κάτω και ανάμεσα σε τεράστια βράχια (εικ. 18) και σχεδόν πάνω στον επαρχιακό δρόμο. Η τοιχοποιία παρουσιάζει έντονες ρηγματώσεις. Το βαγένι μεγάλο, αποτελούνταν από πέτρινους δακτύλιους τετραγωνικής διατομής που θηλύκωναν το ένα

Εικ. 16 Μετά την έξοδο του νερού από ένα ζωριό, νεραύλακο το οδηγούσε κατευθείαν στο βαγένι του επόμενου.

Εικ. 18 Ο νερόμυλος στα Λιρά χτισμένος κάτω και ανάμεσα σε τεράστια βράχια. Διακρίνονται οι έντονες ρηγματώσεις στην τοιχοποιία.

Εικ. 17 Ο αλεστικός μηχανισμός, με πολύ μικρές μυλόπετρες, του αποκατεστημένου νερόμυλου, που είναι ο μοναδικός που αλέθει σήμερα στο Παραδείσι.

μέσα στο άλλο. Η είσοδος έχει κλειστεί, αλλά μπορέσαμε να φωτογραφήσουμε το εσωτερικό του πάνω από την τοιχοποιία (εικ. 19). Επιστροφή. Μικρή νυχτερινή βόλτα και δείπνο στην πάντα ελκυστική Μονεμβασιά, που είχε ακόμη αρκετό κόσμο.

Κυριακή ξεκινήσαμε με κατεύθυνση τον Άγ. Ιωάννη, όπου φωτογραφήσαμε από το ύψος του δημόσιου δρόμου τους δύο απέναντι διαδοχικούς νερόμυλους που συναντήσαμε στον κάμπο (εικ. 20). Οι κατασκευές των νεραύλακων και των βαγενιών ήταν εντυπωσιακές. Τα βαγένια πέτρινα από τμήματα κυλινδρικά συνδεδεμένα μεταξύ τους, φαίνονταν σε πολύ καλή κατάσταση, αλλά η προσπέλαση στους μύλους δεν ήταν δυνατή λόγω της πυκνής βλάστησης.

Εικ. 19 Ότι απομένει στο εσωτερικό του νερόμυλου στα Λιρά.

Κατόπιν κατευθυνθήκαμε προς τα Τάλαντα. Εκεί λειτουργεί συστηματικά ένα νερόμυλος με ευθύνη του τοπικού συλλόγου στην όχθη του ρέματος του Μπαλή. Το τοπίο ωραίο και οι πινακίδες σε κατεύθυνουν σωστά για το ρέμα που περνάει μέσα από το χωριό, και το νερόμυλο.

Πήραμε το δρομάκι με τα φαρδιά σκαλοπάτια κατεβαίνοντας προς το ρέμα. Περάσαμε από τα υπόλοιπα του 1ου μύλου (εικ. 21) και από τον 2ο στον οποίο γίνονται εργασίες (εικ. 22) προκειμένου να λειτουργήσει ως καφετέρια. Φτάσαμε στον 3ο μύλο που έχει αποκατασταθεί και είναι ο μοναδικός που αλέθει σήμερα (εικ. 23). Ο μυλωνάς, Ανδρέας Κρητικός, μας περίμενε και περπατήσαμε μαζί του για να δούμε το ρέμα και να εντοπίσουμε τους άλλους μύλους, για την ακρίβεια ότι απέμεινε από μια σειρά έντεκα νερόμυλων, όπως είχε καταγράψει,

Εικ. 20 Οι δύο διαδοχικοί νερόμυλοι στον κάμπο του Αγ. Ιωάννη με τα κυλινδρικά πέτρινα βαγένια.

Εικ. 23 Η πινακίδα στον τοίχο του αποκατεστημένου 3ου νερόμυλου με τα ονόματα των δωρητών της αναστήλωσης.

Εικ. 21 Τα υπόλοιπα του 1ου νερόμυλου στα Τάλαντα καλυμμένα από πυκνή βλάστηση.

Εικ. 24 Το ερειπωμένο εσωτερικό του 4ου νερόμυλου στα Τάλαντα, καλυμμένο από βλάστηση.

Εικ. 22 Ο 2ος νερόμυλος επισκευάζεται προκειμένου να λειτουργήσει καφετέρια για τους επισκέπτες.

Εικ. 25 Το νερό εκτινάσσεται από το φυσούνι στα πτερύγια της φτερωτής μέσα στο ζωριό την ώρα λειτουργίας του μύλου.

πριν από χρόνια, ο Στέφανος Νομικός και επιβεβαίωσε ο μυλωνάς. Εντοπίσαμε τα χαλάσματα ορισμένων (εικ. 24), όχι βέβαια και των έντεκα.

Επιστρέφοντας, ο μυλωνάς, ένας ευχάριστος νέος άνθρωπος, άνοιξε το νερό και ο μύλος άρχισε να αλέθει καλαμπόκι (εικ. 25). Μας είπε ότι για την αποκατάσταση του μύλου είχε δίπλα του τον Μπαρμπαγιώργο, παλιό μυλωνά ενός από τους έντεκα μύλους. Το ζευγάρι οι μυλόπετρες ήρθαν από τη Μήλο και ο μηχανισμός και τα υδραυλικά έργα (υδροδότησης) του μύλου χρειάστηκαν τη φροντίδα και την οικονομική βοήθεια των μελών του Συλλόγου της περιοχής. Ο νερόμυλος αποκαταστάθηκε πλήρως (εικ. 26) από το 2006 και λειτουργεί κάθε Σάββατο 10.00΄-15.00΄ αλλά και άλλες ημέρες μετά από συνεννόηση. Αλέθει σάρια, μεταξύ άλλων και της ποικιλίας «ζέας», καλαμπόκι και κριθάρι από καλλιεργητές της περιοχής. Οι επισκέπτες - πελάτες γνωρίζουν ότι το αλεύρι του νερόμυλου είναι ανώτερης ποιότητας γιατί δεν καίγεται και το προτιμούν. Παρακολουθήσαμε το άλεσμα (εικ. 27), τραβήξαμε φωτογραφίες και αγοράσαμε ωραία παξιμάδια και υπέροχες ντόπιες ελιές. Όταν φεύγαμε έρχονταν κάποιες παρέες. Το ρέμα του Μπαλή (εικ. 28) κατάφυτο με πλατάνια, καρυδιές, μυρτιές και βάτα που έφτανε μέχρι τη θάλασσα στη Δαιμονιά, και κυρίως ο μύλος, φαίνεται ότι είναι ένας ελκυστικός προορισμός γνωστός όχι μόνο στην περιοχή του. Λειτουργεί όλο το χρόνο. Δέχεται επισκέψεις σχολείων, εκδρομικών και πεζοπορικών ομάδων κλπ. Καλό είναι να τηλεφωνήσει κανείς πριν την επίσκεψή του.

Εικ. 27 Ο αλεστικός μηχανισμός την ώρα που λειτουργούσε αλέθοντας καλαμπόκι.

Εικ. 26 Το εσωτερικό του αποκατεστημένου 3ου νερόμυλου, που είναι ο μοναδικός που αλέθει στα Τάλαντα.

Στη συνέχεια του δρόμου της επιστροφής κάναμε στάση στις Βελιές όπου επισκεφθήκαμε ένα τοπικό ζωοκίνητο λιωτρίβι αποκαταστημένο και ενταγμένο ως αξιοθέατο στους χώρους ενός φροντισμένου τοπικού ξενοδοχείου (εικ. 29). Συνεχίσαμε την πεζοπορία στον ελαιώνα για να εντοπίσουμε τα υπόλοιπα των δύο νερόμυλων που

Εικ. 28 Το ρέμα του Μπαλή κατάφυτο από θλάστηση. Κατά μήκος του βρίσκονταν οι 11 νερόμυλων στα Τάλαντα.

είναι πια χαμένοι στην βλάστηση του τοπίου. Ότι έχει απομείνει από αυτούς είναι οι καλοφτιαγμένες μεγάλων διαστάσεων πέτρινες κρεμάσεις και τα ψηλά βαγένια από δακτυλιόλιθους, καθώς και τμήματα του νεραύλακου που μαρτυρούσαν παλιές καλές εποχές (εικ. 30-31).

Γυρίζοντας στην Αθήνα είχαμε γεμίσει ενδιαφέρου-

σες εικόνες και θετική ενέργεια. Όλοι ευχαριστημένοι, πιο πλούσιοι σε γνώσεις για τους μύλους και με διάθεση να συνεχίσουμε.

Σημείωση: Οι φωτογραφίες που συνοδεύουν το κείμενο είναι της Όλγας Λεκού.

Εικ. 29 Αποκατεστημένο λιοτριβί ενταγμένο στους χώρους ενός ξενοδοχείου στις Βελιές.

Εικ. 30 Το βαγένι από πέτρινους δακτυλιόλιθους στον ερειπωμένο πάνω νερόμυλο στις Βελιές.

Εικ. 31 Τα υπόλοιπα του κάτω νερόμυλου στις Βελιές.

Η διαδικασία μεταβίβασης ενός φθαρτού κτήματος στη Λειβαδιά μετά την απελευθέρωση

Γιώργος Σπέης

The procedure to transfer the ownership of
“perishable” property (meaning no land but
constructions)

George Speis

Σε συνέχεια του άρθρου «Οθωμανικοί μύλοι στην Λειβαδιά μετά την απελευθέρωση» από το προηγούμενο τεύχος του μυθολόγου θα παρουσιασθεί εδώ ένα θέμα που ήταν πολύ σημαντικό τα πρώτα χρόνια της Απελευθέρωσης. Δηλαδή η διαδικασία μεταβίβασης ενός φθαρτού κτήματος, πάντα με στοιχεία από τη Λειβαδιά.

Οι Οθωμανοί (βλέπε μουσουλμάνοι) κάτοικοι της περιοχής και από όλο το αρχικό κράτος της Ελλάδας άρχισαν να φεύγουν μετά την Επανάσταση. Μάλιστα μετά τη φυγή τους το Ελληνικό κράτος κήρυξε τις περιουσίες τους περιουσία του κράτους, δηλαδή εθνικά κτήματα, κάποια από αυτά ήταν κτήρια παντός είδους, που ονομάστηκαν φθαρτά, και εκτάσεις. Σε αυτή την έρευνα ασχολούμαστε με τα φθαρτά κτήματα. Φυσικά κάποια από αυτά καταπατήθηκαν και κάποια παρέμειναν στο κράτος. Να σημειωθεί εδώ ότι δεν υπήρχαν τίτλοι ιδιοκτησίας για να τεκμηριωθεί το ακίνητο και αυτό άφηνε χώρο για καταπατήσεις. Αυτά που παρέμειναν στο κράτος αποφασίστηκε να αξιοποιηθούν. Ένα άλλο μεγάλο πρόβλημα που απέκλειε το περισσότερο αγροτικό κόσμο είναι ότι δεν υπήρχε ο θεσμός των ενυπόθηκων δανείων και κεφάλαιο για οποιαδήποτε μορφή επένδυσης ή κεφάλαιο κίνησης που είχαν πολύ λίγοι, πράγμα που θα δούμε στα έγγραφα υπό εξέταση. Μάλιστα αναφέρεται στο έγγραφο 4-9-1836 [1179062-1179063-1179064¹] «οι κάτοικοι όντες τότε ακροδυστυχείς δεν είχαν τα μέσα της απαιτούμενης δια την οικοδομήν του μύλου δαπάνην».

Έχοντας αυτό υπ' όψη εκδόθηκαν μια σειρά από νόμοι, διατάγματα και αποφάσεις για την αποκατάσταση των αγωνιστών (φαλαγγιτών) και προσφύγων καθώς και ιδιαίτερες περιπτώσεις που κάποιες αντιμετωπίστηκαν στη περίπτωση της Λειβαδιάς όπως νεοφώτιστων, εβραίων και άλλων. Υπάρχει ολόκληρος φάκελος στα ΓΑΚ ειδι-

κά με τους φαλαγγίτες και άλλος για τους νεοφώτιστους. Ειδικά για τους νεοφώτιστους ή νεόφυτους υπάρχει ο νόμος Αρ.20 από 15/5/1836 (Διάταγμα περί των απαιτήσεων των νεοφύτων). Βασικός είναι ο νόμος Αρ. 55 από 3/9/1838 περί μικτής επιτροπής για το ξεκαθάρισμα των περιουσιακών στοιχείων των Οθωμανών που έφυγαν. Το πρόβλημα ήταν εξαιρετικά σύνθετο και έτσι ακολούθησαν ερμηνευτικές εγκύκλιοι και διάφορες διευκρινίσεις τα επόμενα χρόνια, όπως ο φάκελος των Γ.Α.Κ. στο Αρχείο Εθνικών Κτημάτων [1833-1869] Φάκελος #3166 - Αλληλογραφία Γραμματείας επί των Οικονομικών με Γραμματεία επί των Στρατιωτικών, 1841 – 1844 με τίτλο «Παρατηρήσεις διευθυντή Γραμματείας επί των Οικονομικών σχετικά με το δυσεκτέλεστο του Διατάγματος της 20ης Μαΐου 1834 περί προικοδοτήσεως αρχαίων στρατιωτικών». Αυτό ήταν μόνο για τους στρατιωτικούς και όπως γίνεται κατανοητό επειδή εστιάζουμε στη Λειβαδιά και ο όγκος του υλικού για έρευνα και μελέτη είναι τεράστιος οπότε δεν θα γίνει εμβάθυνση στο αντικείμενο αυτό. Επί πλέον υπήρχαν οι διεκδικήσεις των ηγετών του Αγώνα. Το θέμα, λοιπόν, ήταν εξαιρετικά περίπλοκο.

Οι εκτάσεις που διεκδικούνταν εκείνη την εποχή και ανήκαν παλιότερα σε Οθωμανούς μπορεί να έφθανε τα 2/3 της καλλιεργήσιμης γης, αν και είναι πολύ δύσκολο να υπολογισθεί λόγω πολλών παραγόντων, όπως η διαφορετική οικονομική αξία, η έκταση και άλλα. Σίγουρα οι κάτοικοι πλέον διεκδικούσαν όλα αυτά και αν λάβουμε υπ' όψη μας ότι το υπόλοιπο των αξιόλογων εκτάσεων ανήκε στους κοτζαμπάσηδες έτσι έμενε πολύ μικρό μέρος για όλους τους άλλους. Το κράτος που είχε αρχίσει να οργανώνεται είχε λοιπόν ένα πολύ μεγάλο πρόβλημα και έπρεπε να φροντίσει για το μεγάλο κοινωνικό πρόβλημα έχοντας παράλληλα τις διεκδικήσεις των ισχυρών, που δικαίως ή αδικώς ήθελαν τη μερίδα του λέοντος. Βασικός στόχος του κράτους ήταν να αρχίσει να δημιουργεί μια τάξη μικροϊδιοκτητών ενισχύοντάς τους για να υποστηρίξουν αυτοί με τη σειρά τους το θρόνο. Έθεσαν ένα χρηματικό όριο στην ενίσχυση των μικροϊδιοκτητών με τη μορφή δανείου για προικοδότηση κάποιου ακινήτου με αποπληρωμή με μακροπρόθεσμη διάρκεια σε δόσεις καθώς και για τον ίδιο λόγο ενίσχυση των οπλαρχηγών σαν αξιωματικών της φάλαγγας (φαλαγγίτες)².

Είχαν ήδη αρχίσει από το 1834 να παίρνουν μέτρα για αναδιανομή, πράγμα που βλέπουμε και στη περίπτωση της Λειβαδιάς. Αλλά παρ' όλες τις προσπάθειες η όλη διαχρονική διαδικασία απέτυχε.

Η Καρούζου μας αναφέρει το λόγο αποτυχίας όλων των διατάξεων που συγκεντρωτικά ήταν: «α) ο τρόπος διάθεσης εθνικής γης στους περισσότερους νόμους ήταν ή δημοπρασία, τρόπος που σημαίνει ανταγωνισμό περιορισμένου αριθμού ατόμων

β) ή διάθεση εθνικής γης για αποκαταστάσεις και αποζημιώσεις μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο επί

¹ Καρούζου 149.

² http://www.ime.gr/chronos/12/gr/1833_1897/economy/facts/03.html

μη κατεχομένων γαιών. «Άμεση συνέπεια αυτού ήταν η μεταβίβαση των πιστωτικών γραμματίων, πού χορηγούνταν για την απόκτηση γης, σε τρίτους έναντι τιμήματος συνήθως πολύ χαμηλότερου της ονομαστικής αξίας των γραμματίων»³.

Μια άλλη αιτία καταστρατήγησης των κανονισμών ήταν και οι διάφοροι αξιωματούχοι που ήταν μέσα στη διαδικασία εκποίησης της περιουσίας, όπως ο γενικός έφορος Λειβαδιάς, ο διοικητής Λειβαδιάς, ο οικονομικός επίτροπος που φαίνεται ότι άλλαξαν τόσο στις αρμοδιότητες που είχαν όσο και στο τίτλο και εύρος όπως η Αττικοβοιωτία ή σκέτο Βοιωτία. Είχαν επίσης χώρο για να κλείνουν προς τον ένα ή τον άλλο και να επηρεάζουν το αποτέλεσμα.

Στο κείμενο αυτό δεν θα εξετάσουμε αν οι διαδικασίες τηρήθηκαν βάσει του πλαισίου διαδικασιών που συνέχισαν. Απλά θα διαπιστώσουμε τι γίνονταν αυτά τα αρχικά και κρίσιμα χρόνια.

Το κράτος τότε είχε ανάγκη χρημάτων και η τεράστια ακίνητη περιουσία που είχε χρειαζόταν να αξιοποιηθεί, δηλαδή να μεταβιβάσει όχι απαραίτητα την κυριότητα αλλά την εκμετάλλευση των ακινήτων, που ήταν τα εθνικά κτήματα, και χωρίζονταν σε φθαρτά κτήματα, που ήταν μύλοι, εργαστήρια, λουτρά, σπίτια και γενικά περιουσιακά στοιχεία που μπορούσαν να υποστούν φθορά, και άφθαρτα, που ήταν εκτάσεις. Εδώ θα ασχοληθούμε με τα φθαρτά κτήματα και ιδιαίτερα τους μύλους και τις νεροτριβές, οι νεροτριβές μπορεί να είναι κάτι τελείως διαφορετικό από τους μύλους αλλά λειτουργούσαν με νερό και είχαν υπαχθεί σε ενιαία διεύθυνση του υπουργείου (γραμματεία του οικονομικού όπως τότε ονομαζόταν το υπουργείο).

Γενικά τότε το κράτος είχε δύο βασικά εργαλεία για μεταβίβαση ακινήτων, τη προικοδότηση βάσει κάποιου νόμου με τις όποιες κατά καιρούς διευκρινίσεις και την ενοικίαση. Σε δεύτερη φάση ο ενοικιαστής μπορούσε να αποκτήσει το ακίνητο. Οι πληροφορίες πιο κάτω βασίζονται στα έγγραφα που σώζονται και εφαρμόζονταν στη περιοχή της Λειβαδιάς ασχέτως των νόμων.

Έτσι κατ' αρχήν η πιο γρήγορα και εύκολη λύση ήταν να νοικιαστούν για εκμετάλλευση αλλά ταυτόχρονα αυτό θα έφερνε εισόδημα στο κράτος μέχρι να προχωρήσουν σε μια πιο μόνιμη λύση. Έτσι λοιπόν ξεκίνησε μια διαδικασία που όμως, όπως θα δούμε είχε παραθυράκια για καταστρατήγηση τις διαδικασίας.

Πέραν της διαδικασίας ενοικίασης υπήρχε και η διαδικασία προικοδότης. Σε αυτή είχαν δικαίωμα να πάρουν μέρος οι αγωνιστές σαν προικοδότηση φαλαγγιτών. Εδώ όμως υπήρχε μια εξαίρεση, όπου θα μπορούσαν να πάρουν μέρος νεοφώτιστοι, που κάποιοι είχαν περιουσίες ως μουσουλμάνοι και επειδή έγιναν χριστιανοί μπορούσαν να διεκδικήσουν τουλάχιστον μέρος της περιουσίας τους σαν προικοδότηση. Αυτές ήταν κυρίως κόρες μου-

σουλμάνων και ειδικά εκείνων που είχαν μεγάλες περιουσίες, οι οποίες έμειναν και έγιναν χριστιανές αφού παντρεύτηκαν χριστιανούς, που αυτοί με τη σειρά τους παρουσιάζονται διεκδικητές εκ μέρους των γυναικών τους. Αυτό αφορά τα έγγραφα περί νεοφωτίστων. Από αυτά τα έγγραφα έχουμε κάποια στοιχεία για την άρχουσα τάξη των Οθωμανών στη περιοχή της Λειβαδιάς στο τέλος της Οθωμανικής εποχής.

Μια άλλη εξαίρεση ή καλύτερα καταστρατήγηση του νόμου ήταν η περίπτωση εξαγοράς, όπως έχουμε με το έγγραφο 10-2-1836 [1179045^c] όπου ο νερόμυλος του Τεκέ στη θέση Παλιά Κρεατοπωλεία ενώ ήταν να παραχωρηθεί σε στρατιωτικούς, εδώ εννοείται φαλαγγίτες, λέει ότι αν η μεταβίβαση είναι να γίνει με δημοπρασία. Ο Τριαντάφυλλος Μπουγιουκλής προσφέρει ένα ποσό και τελικά τον αγοράζει για να τον μετασκευάσει 25-8-1836 [1179059-1179060-1179061^c].

Προτεραιότητα πρέπει να είχαν οι φαλαγγίτες έναντι των πολιτών πράγμα που έχουμε από το έγγραφο 30-12-1838 [1179441^d] όπου ο μύλος του Τζαφέρ μπουδωνισιώτη που βρίσκεται στο γεφύρι του Αχμέτ μπέη στη Λειβαδιά πουλήθηκε στον φαλαγγίτη Θεόδωρο Αγραφιώτη με 10 χρόνια πίστωση. Ο Αργυρόπουλος, που είναι επαγγελματίας μυλωνάς άργησε να πάει στη δημοπρασία και δεν πρόφτασε να πλειοδοτήσει για τον μύλο. Έτσι ο «υποφαινόμενος ... μυλωνάς το επάγγελμα επειδή ευρέθη χωρίς κανένα μύλον» προσφέρει περισσότερα εκτός δημοπρασίας «δια να ημπορώ να ζήσω». Υπογράφει άλλος για τον Λουκά Αργυρόπουλο Χορμόβα σαν αγράμματο 30-12-1838 [1179441^d]. Όμως το να κάνει προσφορά μεγαλύτερη στην Οικονομική Γραμματεία δεν μπορεί να γίνει αποδεκτό βάσει του νόμου και απορρίπτεται η παρέμβαση του Αργυρόπουλου.

Η προικοδότηση για να μπορεί να γίνει έπρεπε να έχει γίνει εκτίμηση του ακινήτου επειδή υπήρχε ανώτατο όριο. Σε αντίθετη περίπτωση υπήρχε απόρριψη της αίτησης για προικοδότηση. Όπως «δεν δύναται να προκοιδοτήσει τον πολυετώς ενοικιασθέντα ορυζόμυλον του Αχμέτ μπέη εις προκοδότησιν κατ' εκτίμησιν χωρίς να προτείνη εθνική συμφωνία και τροποποίηση του Νόμου» 15-3-1838 [1179459 - 1179460^d].

Η διαδικασία ήταν να προκηρυχθεί η ενοικίαση μετά από πλειστηριασμό, που προκήρυτταν τοπικά και αφορούσε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Αν δεν παρουσιάζονταν κάποιος ο πλειστηριασμός ήταν άκυρος. Όταν ο πλειστηριασμός ήταν άκυρος αν κάποιος είχε παράτυπα κάνει προσφορά μπορούσε να επιλεγεί μετά από απόφαση και να ανακηρυχθεί ενοικιαστής με τη παράτυπη προσφορά. Κατά τη διάρκεια της ενοικίασης συνήθως είχε τη υποχρέωση να συντηρήσει ή ακόμα και να επισκευάσει το φθαρτό κτήριο, κάποιες φορές μάλιστα να κατασκευάσει μια παραγωγική μονάδα εξ αρχής. Όταν τελείωνε ο χρόνος ενοικίασης έπρεπε να παραδώσει το ακίνητο σε καλή κατάσταση και πλήρη. Μπορούσε επίσης ο ενοικιαστής με κάποιους λόγους για να ζητήσει παράταση της ενοικίασης. Αυτό ελέγχεται από τον οικονομι-

³ Καρούζου 151.

κό επίτροπο Λειβαδιάς 25-2-1838 [1179449^d].

Το ενοίκιο συνήθως καλυπτόταν από το εισόδημα που απέφερε η ενοικίαση. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι αυτός ο τρόπος αποκαθιστούσε τις διάφορες κατεστραμμένες ή ημικατεστραμμένες εγκαταστάσεις από τον πόλεμο της Ανεξαρτησίας. Ο τρόπος επισκευής μεταξύ των άλλων, άλλοτε επέτρεπε και άλλοτε δεν επέτρεπε την αξιοποίηση των ερειπίων στο οικόπεδο ή στην γύρω περιοχή.

Ο ενοικιαστής έπρεπε να έχει και να φέρει αξιόχρεο εγγυητή για να βεβαιώσει ότι όλα θα γίνουν σωστά χωρίς κάποια έλλειψη. «Ο ενοικιαστής οφείλει να παρουσιάσει αξιόχρεον εγγυητήν ως πληρωτήν και ύποσχασιν διὰ τὰς λοιπὰς συμφωνίας» 11-5-1837 [1179007^c]. Στην ενοικίαση του μύλου του Αχμέτ μπέη από δύο μυλωνάδες υπάρχει χρέος που μπαίνει εγγυητής ο Εμμανουήλ Σπυρίδων με υποθήκη 13-3-1839 [1179485 και 1179486^d] Εδώ υπήρχε μια τρύπα στο σύστημα γιατί ενίοτε δύο πρόσωπα παρουσιάζονταν, ο ένας σαν αγοραστής και ο άλλος σαν εγγυητής, ο ένας σαν βιτρίνα και ο άλλος ο πραγματικός ενδιαφερόμενος. Αυτοί και οι δύο έπρεπε να υπογράψουν τα χαρτιά της δημοπρασίας και να εκδοθεί ομόλογο (υποσχετικό έγγραφο) για να ολοκληρωθεί η ενοικίαση. Παράδειγμα «Η παράδοσις του μύλου ήθελε γενεί εις τον ενοικιαστήν άμα λάβη το ενοικιαστήριον και δώσει τας κανονικάς ομολογίας εις τους άρχοντες» 20-1-1839 [1179425^d]. Επίσης ο γενικός έφορος Αττικής και Βοιωτίας αναφέρει ότι οι ενοικιαστές του ρυζόμυλου του Αχμέτ μπέη δεν έδωσαν το υποσχετικό έγγραφο [1178942-1178943^c].

Έτσι συνέτασσαν ενοικιαστήριο με τους όρους ενοικίασης, που εκδίδονταν εις διπλούν. Αν για οποιονδήποτε λόγο χρειαζόταν αντίγραφο, το «απαράλλακτο», επιβεβαιώνεται για αντίγραφο και ο έφορος μπορούσε να επικυρώσει την ενοικίαση. Μετά από αυτά μπορεί να γίνουν έξοδα για την επισκευή όπως να γίνει η αγορά της απαραίτητης ξυλείας από τους ξυλοκόπους.

Ο βασιλικός έφορος, λοιπόν, ήταν κλειδί σε ενοικιαστήρια με δύναμη να ξεπεράσει και αποφάσεις της ανώτατης αρχής που ήταν η Γραμματεία του Οικονομικού (Υπουργείο Οικονομικών). Ακολουθεί τέτοιο παράδειγμα, «ο κύριος βασιλικός έφορος μας εμπόδισεν επί λόγω ότι έχει διαταγήν της Γραμματείας ταύτης και μας εμπόδισεν την λήξιν μέχρι ετέραν διαταγήν, συμπεραίνουμε δε ότι η εμπόδιση αυτή έγινε κατά συνέπειαν περί των εθνικών μύλων εκδοθέντος βασιλικού διατάγματος αλλά επειδή το ρηθέν διάταγμα σκοπόν άλλον διαταγής ει μη το επί ποινης το ενοίκιον» 26-8-1833 [1178935-1178936-1178937-1178938^c]. Μεγάλο μέρος των εγγράφων είναι η έγκριση ή κατακύρωση από τη γραμματεία του οικονομικού, που όλοι οι κατώτεροι επιζητούν ή ακόμα και επιπλήττονται από αυτήν. Μετά την ολοκλήρωση της δημοπρασίας συντάσσονται πρακτικά, όπου αναφέρονται όλοι οι συμμετέχοντες.

Σημαντικό είναι ότι ενώ εξαγγέλλεται η δημοπρα-

σία όταν έχει πια κλείσει η και πάει για επικύρωση από τη Γραμματεία Οικονομικού μπορεί να αναγνωρίσει την ενοικίαση αλλά ταυτόχρονα μπορεί να τροποποιεί όρους για διάφορους λόγους, οπότε όταν θέλει να ευνοήσει κάποιον αναφέρει ότι «δεν επιθυμεί νε επιβαρυνθεί εις υμάς όλη η αυστηρότης του νόμου» ή να αναγνωρίσει τα προηγούμενα έγγραφα της μετενοικιάσεως.

Γενικά επιτρέπεται η μετενοικίαση και συντάσσεται μετενοικιαστήριο. Αυτό επίσης αφήνει παράθυρο για καταστρατήγηση της διαδικασίας. Σε αυτή τη περίπτωση όταν ο προηγούμενος ενοικιαστής έχει εκκρεμότητες, προφανώς οικονομικές, ο νέος ενοικιαστής καλείται να παραλάβει τη χρεωστική ομολογία για τα χρέη του μύλου και υπογεγραμμένη από αυτόν. Παράδειγμα, ο ταμίας Βοιωτίας ενημερώνει τη γραμματεία του οικονομικού σχετικά με τη μεταβίβαση των υποχρεώσεων του εθνικού μύλου του Αχμέτ μπέη σε τρεις ιδιώτες μαζί με τις υποχρεώσεις γιατί έχει άλλη οφειλή και αυτοί το αποδέχονται 9-8-1839 [1178984^d].

Μια πολύ συνηθισμένη πρακτική (παράθυρο) είναι η ενοικίαση ακινήτου χαρακτηρισμένο ως κάτι και η χρησιμοποίησή του σαν κάτι άλλο, δηλαδή ένα ρυζόμυλο και η μετασκευή του, χωρίς την έγκριση της Β. γραμματείας, σε αλευρόμυλο. Σε αυτή τη περίπτωση εμφανίζεται μια νέα αρχή, η αρχή των μετασχηματίσεων 10-1-1833 [1178948^d].

Πριν ξεκινήσει μια δημοπρασία έπρεπε να έχει γίνει εκτίμηση του ακινήτου. Ειδικά σε περίπτωση προικοδότησης τότε για να είναι έγκυρη έπρεπε να είχε καταχωρηθεί στο βιβλίο προικοδοτήσεων και αυτό αποτελεί εμπόδιο. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις να προχωρήσει η ενοικίαση με κατ' εκτίμηση ανάθεση του ακινήτου. Επίσης στη περίπτωση προικοδότησης μπορεί να δοθεί στον προικοδοτούμενο το δικαίωμα να διαλέξει ανάμεσα σε ακίνητα κατόπιν εντολής και έλεγχου του οικονομικού επιτρόπου από τη γραμματεία οικονομικού αφού κάνει σχετική αναφορά 12-11-1837 [1179171^c].

Το τελευταίο στάδιο στη διανομή κτημάτων ήταν η μεταβίβαση με αγορά. Σε αυτό στόχευαν οι υποψήφιοι, που είχαν ξεκινήσει με ενοικίαση, πιθανόν ανανέωση της ενοικίασης για να οδηγηθούν στην μεταβίβαση με αγορά. Χρειαζόταν φυσικά πρώτα η εκτίμηση που μπορούσε να γίνει και να επαναληφθεί.

Στη περίπτωση αγοράς με πλειστηριασμό χρειαζόταν πάλι εγγυητής και αγοραστής όπως ακριβώς στην ενοικίαση. Εδώ έχουμε περίπτωση βιτρίνας, όπου ο Σφουντούρης δεν θέλει τελικά να υπογράψει γιατί προφανώς φοβάται 13-5-1839 [1179501-1179502-1179503-1179504^d] και το τι πραγματικά συμβαίνει με καταγγελία για την απάτη 16-6-1839 [1179513-1179514-1179515^d] και 18-8-1839 [1179511-1179512^d].

Όταν γινόταν η μεταβίβαση έπρεπε να προωθηθεί προς τη Β. γραμματεία η περίληψη του πιστωτικού γραμματίου με τα υπόλοιπα έγγραφα για το βιβλίο υποθηκών

για να εγγραφεί το εκποιηθέν εθνικό κτήμα 18-3-1838 [1179067^d].

c = Αρχείο Εθνικών Κτημάτων, Σειρά #009 - Μύλοι, Υποσειρά #011, Φάκελος #3133

d = Αρχείο Εθνικών Κτημάτων, Σειρά #009 - Μύλοι, Υποσειρά #011, Φάκελος #3134

Βιβλιογραφία

Καρούζου, Εύη, Ζητήματα κατοχής εθνικών γαιών (1833-1871), Μνήμων, τομ.12, σελ.149-161, Αθήνα 1989.

Δύο βυθισμένοι στη λίμνη του Μόρνου νερόμυλοι από το χωριό Κάλλιο.

Στέλιος Μουζάκης

Two watermills submerged in the Mornos Lake from the village of Kallio

Stelios Mouzakis

Το 1979 το χωριό Κάλλιο βυθίστηκε μέσα στη τεχνητή λίμνη του Μόρνου. Σήμερα κοντά 50 χρόνια αργότερα, εξαιτίας της λειψυδρίας εμφανίστηκαν τα ερείπιά του και πάλι και μαζί του δυο νερόμυλοι που εξυπηρετούσαν το χωριό.

Σημείωση: Οι φωτογραφίες είναι από τις εφημερίδες, τα Νέα, την [iefimerida](http://iefimerida.gr), το διαδίκτυο και από ANTΩNH ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟ EUROKINISSI.iefimerida.s με επεξεργασία.

Φωτ. 1. Κάτοψη. Νερόμυλος πλατυμέτωπος και μυλαύλακο κτιστό με τη στρογγυλή κρέμασή του, πιθανόν μεταλλική ή και τσιμέντινη.

Φωτ. 2 . Πλάγια όψη, λεπτομέρεια.

Φωτ.3. Κάτοψη του συγκροτήματος του δεύτερου νερόμυλου. Διακρίνεται το μυλαύλακο και η στρογγυλή κρέμασή του, επίσης μεταλλική η τοιμέντινη. Όπως επίσης και το μυλόσπιτο.

Φωτ. 4. Το συγκρότημα του δεύτερου μύλου από άλλη γωνία.

Από το Αρχείο Καρατζόγλου Νερόμυλοι κι Ανεμόμυλοι στην Απεί- ρανθο της Νάξου

Λαογραφικά και ιστορικά στοιχεία για τους νερόμυλους και ανεμόμυ- λους στ' Απεράθου της Νάξου

Μαρουδιά Πολυκρέτη

From the Karatzoglou mill archives

Watermills and windmills
in Apeiranthos of Naxos

Συνεχίζουμε και σ' αυτό το τεύχος του περιοδικού μας τη δημοσίευση των εργασιών μαθητών λυκείου που παρακολούθησαν τα «Σχολεία» της 10ετίας του 1980 τα οποία διοργανώνονταν στην Απείρανθο της Νάξου και συγκεκριμένα σ' αυτό του 1987, που είχε σαν θέμα την Αιολική Ενέργεια, όπως ήδη έχει αναφερθεί στα προηγούμενα τεύχη.

Γι' αυτό το τεύχος, η συντακτική ομάδα μας επέλεξε, συνεχίζοντας την παρουσίαση του αρχείου Καρατζόγλου, να δημοσιευθεί μια εργασία με λαογραφικά και ιστορικά στοιχεία για τους νερόμυλους και ανεμόμυλους, που στέκουν ακόμα ερειπωμένοι στην περιοχή της Απειράνθου στη Νάξο.

Η τότε μαθήτρια Μαρουδιά Πολυκρέτη, συνέλεξε το λαογραφικό υλικό και τα ιστορικά στοιχεία που περιλαμβάνει στην εργασία της, τόσο από παλαιότερες δημοσιεύσεις, όσο και από συνομιλίες της με ηλικιωμένους κατοίκους του χωριού.

Η εργασία δεν συνοδεύεται από εικόνες και γι' αυτό προστέθηκαν δύο νεότερες φωτογραφίες ανεμόμυλων της περιοχής από αυτούς που αναφέρονται στο κείμενο. Ως συνήθως, στη δημοσίευση διατηρήθηκε η ορθογραφία και η διάταξη του χειρόγραφου.

Κοντεύουν πια να ξεχαστούν οι εποχές που ολόκληρη η Νάξος αποτελούσε ένα σύγχρονο εργαστήριο κατεργασίας των σιτηρών που τότε, αφθονούσαν στον τόπο μας. Ανεμόμυλοι και νερόμυλοι, διάσπαρτοι σε όλα τα χωριά, τραβούσαν την προσοχή των επισκεπτών του νησιού.

Φτάνοντας, λοιπόν, και στ' Απεράθου, το βλέμμα σου καρφώνονταν στις αντένες των πέντε ανεμόμυλων που, κατέχοντας αμφιθεατρικές θέσεις, δεσπόζουν στο τοπίο δένοντας παράλληλα αρμονικά μαζί του. Και με λίγη φαντασία θα ρεΐς πως, σ' ένα τρελό, συγχρονισμένο ρυθμό, άσπρα τεράστια πουλιά κυνηγούν το ένα τ' άλλο, ή, παρασυρμένος από τις φαντασιώσεις του Θερβάντες, μεταμορφώνεσαι σ' ένα σύγχρονο Δον Κιχώτη, έτοιμο ν' αντιμετωπίσει τους επιβλητικούς γίγαντες.

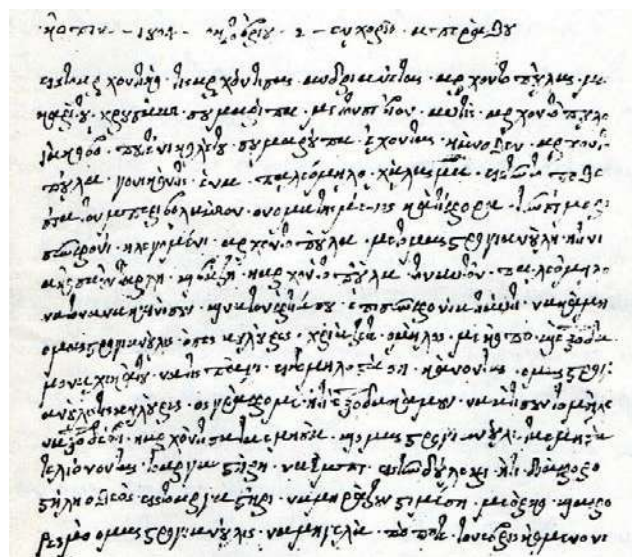
Και, παίρνοντας το δρόμο του Όξω ή του Πέρα χωριού, περνώντας μέσα από καταπράσινες ρεματιές και συνεπαρμένος από τους κελαρυσμούς αστεϊρευτων ποταμών, φτάνεις στους νερόμυλους, δεκατρείς στο σύνολο, που σε θαμπώνουν με τον τρόπο λειτουργίας τους. Σε προκαλούν να σκεφτείς τη μεγαλοσύνη του ανθρώπινου μυαλού, την ικανότητα των χεριών, την προσπάθεια για καλλιτέρευση των συνθηκών διαβίωσης. Και, με τη φαντασία σου πάλι αντικρύζεις στην πόρτα το μυλωνά, ανοιχτόκαρδο και χωρατατζή, λίγο γυναικά μα και λίγο πλεονέκτη αφού, δε διστάζει να σε ξεγελάσει κρατώντας περισσότερο «αξάι» από το καθορισμένο. Σου 'ρχονται, ακόμα, στο νου και κάποιες σχετικές παροιμίες, σωστά ειπωμένες από τον, πάντα ετοιμόλογο, Έλληνα. Λέγοντας, «το σιτάρι απ' το μύλο θα περάσει», εννοούμε, ότι θα 'ρθει η στιγμή που κάποια υπόθεση ή κάποιο άτομο θα μπει στη θέση, που του ταιριάζει. Ή ακόμα, «ο μυλωνάς και τα γένια του να τινάξει θα βγάλει μια ζυμωσιά». Δηλαδή, οι ικανότητες ενός ανθρώπου δε στερούν τελείως, όταν αποτελούν τη μοναδική ή κύρια απασχόλησή του.

Στην αρχή, στ' Απεράθου, φαίνεται πως λειτουργούσαν μόνο οι νερόμυλοι που βρισκότανε στα Προβολάκια. Ήταν εφτά. Η παλιότερη χρονολογία που ξέραμε και που, αναφέρεται σ' έναν απ' αυτούς είναι 1805 και ιδιοκτήτης φαίνεται σ' αυτόν τον μύλο ο Γιαννούλης Ντηνιακός. Αυτός καταγόταν από τον Πύργο της Τήνου. Τόσο η τοπική, —ο Πύργος, χωριό της Τήνου είναι γνωστός για το πλήθος των κορυφαίων καλλιτεχνών που γέννησε, όπως ο Γιαννούλης Χαλεπάς και ο Νικηφόρος Λύτρας— όσο και

η οικογενειακή καλλιτεχνική παράδοση, –από κάποιο έγγραφο συνταγμένο το 1806 από Τηνιακούς πρόκριτους, μαθαίνουμε ότι και ο πατέρας του, Αναστάσιος Σκούτραλης, ήταν μαρμαράς– είχαν αναδείξει το μαστρο-Γιαννούλη σε άξιο τεχνίτη στο σμίλευμα του μαρμάρου και, η φήμη του, είχε φτάσει και στη Νάξο. Σύμφωνα με μια παράδοση, ήρθε στ’ Απεράθου στα 1790 για να φτειάξει το τέμπλο της Παναγίας της «Κουμούνας», της νεόχτιστης, τότε, μεγάλης εκκλησίας του χωριού.

(«Κουμούνα» ονομάζονταν επειδή προορίζονταν για όλους τους χωριανούς, ήταν δηλαδή κοινή)

Υπάρχει ένα έγγραφο του 1804 που λέει πως «Η αρχόντισσα Ανδριανέτα αρχοντοπούλα του τότε άρχοντα Χρυσάκη Σομαρίπα...» δίνει ένα χαλασμένο νερόμυλο στην περιοχή Προβολάκια και στη θέση Κατήφορα στο Γιαννούλη τον Τηνιακό –που είχε επώνυμο Σκούτραλης– να τον επισκευάσει, να τον εργάζεται ο ίδιος και να μοιράζονται τα έσοδα. Παρακάτω, παραθέτω ένα αντίγραφο από τις πρώτες γραμμές της συμφωνίας.

Τα στοιχεία αυτά τα πήρα από τη μελέτη «Μια μετοίκηση από την Τήνο στη Νάξο κατά το τέλος του 18ου αιώνα» του Γεωργίου Δ. Ζευγώλη, εκπαιδευτικού Συμβούλου που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό ΚΥΚΛΑΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ Ιούλης-Αύγουστος 1985.

Υπάρχει όμως και μια άλλη εκδοχή, παρανόηση μάλλον της πρώτης, που λέει ότι ήρθαν στ’ Απεράθου τρία αδέρφια από την Τήνο, πρόγονοι της σημερινής οικογένειας Γιαννούλη που υπάρχει στο χωριό, και έχτισαν τους μύλους στην εγκατελλειμένη, τότε, περιοχή των Προβολακίων. Τ’ άκουσα από το Γεώργιο Ιωάννου Γιαννούλη ((Γ) ώργαρος), ο οποίος ήταν μυλωνάς για αρκετά χρόνια σ’ ένα από τους μύλους των Προβολακίων (μύλος του (Γ) ώργαρο(γ)ιάννη 1820). Από τον ίδιο έμαθα πως το 1917 μια μεγάλη πλημμύρα έκανε τεράστιες ζημιές στους νερόμυλους. Λέγεται, μάλιστα, ότι τότε ο μύλος του (Γ) ιαννούλη ανήκε σε κάποιο ζευγάρι, αγνώστων στοιχείων, που φοβήθηκε ότι ο νερόμυλος θα καταρρεύσει παρα-

σέρνοντάς το μαζί του. Κάθισαν, λοιπόν, κάτω από ένα βράχο, για μεγαλύτερη ασφάλεια, και πλακώθηκαν από κάτω. Ο βράχος αυτός υπάρχει ακόμα και πιστεύεται ότι εκεί βρίσκονται τα οστά του ζευγαριού.

Η μεταφορά των αλεσμάτων από το χωριό στο μύλο γίνονταν με γαϊδουράκια. Άλλοτε περνούσε και τα ‘παιρνε ο ίδιος ο μυλωνάς κι άλλες φορές πάλι τα πήγαινε ο νοικοκύρης που, όμως έπρεπε να βιαστεί να πάει, αξημέρωτα ακόμα, για να πάρει «νουμπέτι», δηλαδή σειρά προτεραιότητας. Και ίσως να τον έβρισκε και το βράδυ εκεί.

Οι μύλοι, και ειδικά οι υδρόμυλοι, βρίσκονται συνήθως σε ερημικές τοποθεσίες και τροφοδοτούν τη φαντασία των λαϊκών ανθρώπων, τους δημιουργούν ψευδαισθήσεις και εικόνες δαιμονικές. Γνωστές είναι άλλωστε οι ιστορίες με τους καλικαντζάρους που τελικά εξαπατώνται από τον πανέξυπνο μυλωνά ή, μερικές φορές, καταφέρνουν να τον παιδεύουν.

Λένε, λοιπόν, πως κάποτε μια γυναίκα η Ευδοκία Ν. Φραγκούλη, νυχτώθηκε στα Προβολάκια κι έπρεπε να γυρίσει στο χωριό. Ξεκίνησε, αλλά, αλαφροϊσκιωτη κατά πάσα πιθανότητα, φτάνοντας στου Σκοπέλου τ’ αλώνι, είδε, λέει, ξωτικά. Φοβήθηκε μην της κάνουν κακό μα δεν το ‘δειξε. Γδύθηκε κι έπιασε να χορεύει μαζί τους ώπου ξημέρωσε και χάθηκαν. Ντύθηκε και ήρθε στο χωριό. Όμως, φαίνεται, κάποιοι την είδαν στο νυχτερινό της παραλλήρημα και δεν έχασαν την ευκαιρία να το συνθέσουν σε στίχους:

Διάολος διάολου σ’ είδα
τέτοιο διάολο δεν είδα

.....
και μαλλιά στην αμασχάλη

Την ιστορία αυτή μου τη διηγήθηκε η ποιήτρια Διαλεχτή Ζευγώλη-Γλέζου.

Ο Δημ. Β. Οικονομίδης σε κάποια λαογραφικά του σημειώματα εκθέτει κι ένα Απεραθίτικο δίστιχο μοιρολόι:

Μα ‘μεν da πάθια μου πολλά, τρεις μύλοι δεν τ’ αλέθουν,
ως και τα σύννεφα με κλαιν και τα νερά που τρέχουν.

Ο ίδιος εκθέτει και την παρακάτω παροιμία: «έσκαν του μυλωνά τα παιδιά απ’ τη δίψα». Λέγεται γι’ αυτούς που έχουν ένα αγαθό σε ποσότητα ανεξάντλητη και χωρίς προοπτική ελάττωσής του. Λέει, ακόμα, ότι στα Προβολάκια κάθεται μια νεράιδα που έχει φίλο το μυλωνά. Γίνεται ανεφταόρατη όταν έρθει η γυναίκα του μυλωνά στο μύλο να του φέρει φαί.

Υπάρχει κι ένας νερόμυλος στην περιοχή Ζακρίδα που ανήκει στον Ιωάννη Κόρσο ή Μπελο(γ)ιάννη. Όμως γι’ αυτόν δεν ξέρουμε τίποτα.

Αργότερα φτειάχτηκαν και οι ανεμόμυλοι. Από στοιχεία που μου έδωσε ο Γεώργιος Δ. Ζευγώλης εκ-

παιδευτικός σύμβουλος, παλιότερος απ' όλους ήταν ο ανεμόμυλος του Αη-(Γ)ιάννη που φτειάχτηκε γύρω στο 1898. Τον έφτιαξε εκεί ο γέρο Λαφαζάνης, πατέρας του γέρου-Λαφαζάνη που πέθανε πέρυσι σε ηλικία 104 χρονών. Διάλεξε εκείνη την τοποθεσία για να 'ναι κοντά όχι μόνο στ' Απεράθου αλλά και στο Φιλότι κι έτσι να παίρνει τ' αλέσματα και των δύο χωριών. Όμως, είδε πως δε μπορούσε να λειτουργήσει γιατί σ' αυτή την περιοχή τα ρεύματα του αέρα δε βοηθούσαν. Έτσι το 1901 έχτισε με το γιο του το Φρατζέσκο τον ανεμόμυλο που είναι πάνω στο λόφο και περιορίστηκε μόνο στ' αλέσματα του χωριού μας (φωτ.1). Αυτός έχει πάνω από την πόρτα, στο υπέρθυρο, τα αρχικά Φ.Ι.Φ. (Φρατζέσκος Ιωάννου Φραγκίσκος) 1901. Επειδή όμως τ' αλέσματα ήταν πολλά, δεν προλάβαινε να εξυπηρετήσει όλους τους Απεραθίτες και χτίστηκαν ταυτόχρονα ο μύλος που είναι κοντά στην Παναγία και που ανήκε στο Γεώργιο Ηλία Γρατσία (το (γ) έρο-Τζίγκο) και στον Ανεστάση Γιαννούλη Αναστασίου και ο μύλος του Ντράκου στο πάνω μέρος του χωριού. Αργότερα απ' αυτούς και συγκεκριμένα το 1918 χτίστηκε ο πέρα μύλος, στο ύψωμα αριστερά του πρώτου, που λέγεται ακόμα μύλος του Λαφαζάνη. Αυτός ανήκε στο Μιχάλη Ιωάννου Φραγκίσκο, που πέθανε πέρυσι σε ηλικία 104 χρονών. Ο μύλος των Γρατσία και Αναστασίου και ο μύλος του Ντράκου καταστράφηκαν από ανεμοθύελα γύρω στο 1920 και από τότε έπαψαν να λειτουργούν. Ο Απεραθίτικος λαός όμως πίστεψε ότι η Παναγία γκρέμισε τον κοντινό της και η Αγία Παρασκευή τον άλλο επειδή δεν τους ήθελεν κοντά τους. Αυτή την παράδοση την άκουσα από τον παππού μου Ιάκωβο Βασιλείου Γιακουμή. Οι δυο άλλοι μύλοι, δηλαδή, του Φρατζέσκου Ιωάννου Φραγκίσκου και του Μιχάλη Ιωάννου Φραγκίσκου καθώς και οι νερόμυλοι των Προβολακιών λειτούργησαν και την περίοδο της κατοχής και συγκεκριμένα ως το 1952 (φωτ.2). Αργότερα, έπαψαν οι Απεραθίτες να καλλιεργούν σιτηρά κι έτσι σταμάτησε η λειτουργία τόσο των ανεμόμυλων όσο και των νερόμυλων.

Ο ανεμόμυλος του Φρατζέσκου αποτελούσε εκείνη την εποχή τόπο περιπάτου, ειδικά, για τους νέους. Τοπίο ειδυλιακό, για ρομαντικούς κι ερωτευμένους. Και ασφαλώς η Απεραθίτικη μούσα δεν ήταν δυνατόν να τ' αφήσει αμελοποίητο. Τόσο σε ζευγαρώματα όσο και σε θανάτους, χρησιμοποίησε αυτή την πανέμορφη όψη του ανεμόμυλου.

*Αν μ' αγαπάς κι έχεις καρδιά
έλα στο μύλο μια βραδιά
κάτω απ' την αροχλάδα
Ο ένας τ' αλλονού να πει
χωρίς καθόλου να ντραπεί
τα βάσανά ντου αράδα*

τραγουδά κάποιος ερωτευμένος στην κοπελιά του.

Κάποτε μια Απεραθίτισσα ήταν τροφός, νταντά όπως λένε, σ' ένα πλουσιοκόριτσο της Αθήνας. Ήρθε, λοιπόν, για καλοκαίρι στ' Απεράθου φέρνοντας μαζί της και την προστατευομένη της. Ήταν όμορφη κοπέλα και τη λέγαν

Ανάση. Η νταντά της, νοιώθοντας βαθιά το αίσθημα της ευθύνης, δεν άφησε και πολλές ελευθερίες στο κορίτσι. Αυτό χτύπησε άσχημα στους νέους του χωριού που τραγουδούσαν κάτω από το παραθύρι της

*Έλα δεσποινίς Ανάση
ως το μύλο τ' Ανεστάση
Έλα δεσποινίς Ανάση
κι άφεις τη νταντά να σκάσει*

Κι ο μύλος τ' Ανεστάση ήταν τότε τόπος περιπάτου.

Ακόμα και σε μοιρολόγια χρησιμοποιήθηκε αυτό το στοιχείο. Είχε πεθάνει ένας φοιτητής Ιατρικής στο χωριό. Μεγάλο το πένθος για το νέο παληκάρι. Οι συνομηλικοί του βόλτα στο μύλο κι εκείνος απομονωμένος και φυλακισμένος απ' τον άπονο χάρο. Η θεία του, λοιπόν, τον μοιρολογούσε και του παράγγερνε

*Πιάσε το χάρο σύντροφο
και τον πορτιέρη φίλο
που θα σ' αφήνει να 'ρχεσαι
περίπατο στο μύλο*

Η ποιήτρια Διαλεχτή Ζευγώλη-Γλέζου, θυμάται, πως μια γυναίκα, η Σοφία Εμμ. Ρωμανού (Γκαγκανοσοφία), σκοτώθηκε από τις αντένες του μύλου του Φρατζέσκου. Ο ερωτευμένος μαζί της, Μανώλης Ματθαίου Ζευγώλης, αν και χωρίς ανταπόκριση, μαθαίνοντας το χαμό της ευχήθηκε να 'χει κι αυτός το ίδιος τέλος.

*Και πο' μ' έπαιρνε και μένα
του Φρατζέσκου η αντένα.*

Ο ίδιος, με τα μάτια της φαντασίας του, έβλεπε το φάντασμα της αγαπημένης του να βολτάρει στον τόπο του χαμού της.

Σήμερα, τριανταπέντε χρόνια μετά από το τέλος της λειτουργίας των μύλων βρίσκονται εγκατελλειμένοι. Κάποιοι απ' αυτούς δεν άντεξαν στο χρόνο. Οι υδρόμυλοι που υπάρχουν ακόμα, τουλάχιστον οι τοίχοι τους, πολύ λίγα στοιχεία μας προσφέρουν. Όμως, σαν θέαμα, δεν περνά απαρατήρητο. Ανάμεσα σε πλατάνια και βαλανιδιές, με τον κισσό ριζωμένο στον πύργο τους στέκονται και περιμένουν. Τι περιμένουν; Μάλλον, να θυμηθούμε την ύπαρξή τους και να αναζητήσουμε την ιστορία τους. Ή, ακόμα, και να προχωρήσουμε στην ανακατασκευή τους. Από τους ανεμόμυλους, ο ένας, του Φρατζέσκου, κατασκευάζεται ξανά, με τις παλιές προδιαγραφές, από τον τωρινό του ιδιοκτήτη Νικόλα Σπύρου Πρωτονοτάριο. Θα 'ταν κρίμα να καταστραφούν. Για την παράδοση μα, και γιατί μπορούν ακόμα να προσφέρουν, με τις κατάλληλες βέβαια μετατροπές. Η Κοινότητα τ' Απεράθου έχει βάλει κάποιους στόχους στο πρόγραμμά της. Δίνουμε υπόσχεση να βοηθήσουμε στην υλοποίηση αυτών των στόχων όσο και όπως μπορούμε. Για να δουλέψουν ξανά οι μύλοι.

Η ποιήτρια Ειρήνη Μάρκου ή Βοντορήνη μ' ένα από-

σπασμα από το έργο της «Σαράντα χοχλίδια» μας μεταφέρει σ' εκείνες τις εποχές, μεταδίδοντας στους στίχους της τη λαχτάρα και νοσταλγία της.

«...Που είναι τα 'υρίσματα που ύρου και τριύρου
κι ηριχτ' αλευρ' πέτρα μου στων 'υριζά του ύρου
Που είν' εντός που μ' έχτιζεν ο έρο-Λαφαζάνης
που ξερε και θεμέλιωνε και πέτρα πως να θάνεις
που μ' έζεφε και ύριζα κι ήβρισκε ντο καιρό μου
των αλεσμάτων φώνασμα είχε το βούκινό μου
Και το Φρατζέσκο ανεστορώ και το Μπετρουσκοϊώρη
μα δύα γκαι μ' εφήκασι στη μοναξιάς την όρη
Χρόνια 'ναι που 'μαι μοναχός κι 'ορπίζω και ανεμένω
κι είμ' ένας άθαφτος νεκρός στο δει τ' απεθαμένο
Ανεστορώ τ' αλέσματα και τσι νορίτισες μου
που πάσπαλη των ντάλεθα στσι στριφούρισές μου
Ανεστορώ πορχούντανε μες στου Σκυλιά τσι στράτες
οι κοπελούδες του χωριού οι χοντροπλεξουδάτες...
... τ' αλέσματα τα φέρνανε στη γκεφαλή θεσμένα
κ' ήρχουντα κ' επιθέχταντα στη δούλεψή μο μένα
Το μυλωνά μου το θρακά θυμούμαι και δακρύζω
με τ' άσπρο ντου πουκάμισο που δεν ξαναντικρύζω
Να τονε ξαναδώ ποτές στο δει των αμαθιό μου
απούρχουντάνε κι' ήπλωθε τ' άνοιγμα τω μπανιό μου
Πο ρχούντα και με μπίμπερνε και μ' έβανε ν' αλέσω
τω φαμελίτρω τ' αλετό γλήορις ν' αξαλέσω
Να πάνε να ζυμώσανε η φαμελιά να φάει
πούχαν οχτώ κι εννιά παιδιά, ψωμί χωρίς προσφάι...»

Μακάρι να γύριζαν εκείνες οι εποχές. Μακάρι να μπορούσαμε να τις προσαρμόσουμε στις ανάγκες του σήμερα χωρίς να σβήσουμε τίποτα από τη γοητεία και την απλότητά τους.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ '87

ΜΑΡΟΥΔΙΑ ΠΟΛΥΚΡΕΤΗ

ΑΠΕΡΑΘΟΥ ΝΑΞΟΥ

Φωτ.1 Ο ανεμόμυλος του γερο-Λαφαζάνη, με αποκατεστήμενη πια τη λιθοδομή του πύργου (φωτ. Στεφ. Νομικός, 2015)

Φωτ.2 Τα ερείπια ενός από τους ανεμόμυλους του χωριού (φωτ. Στεφ. Νομικός, 2015)

Η υδροκίνηση στο Λιβάδι

Ελασσόνας

Κατερίνα Ρέχα, Φιλόλογος

Waterpower in Livadi Elassona

Katerina Recha

(Η φωτογράφιση των νερόμυλων έγινε από τον Ζήση Γκουτζαμάνη)

A. Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ

Το Λιβάδι (Βλαχολίβαδο) είναι χτισμένο στο όρος Τίταρο, στη βόρειο-ανατολική άκρη του νομού Λάρισας. Δεν υπάρχουν γραπτές πηγές για την ακριβή χρονολογία δημιουργίας του οικισμού. Υπήρξαν θεωρίες για κτίσιμό του το 1040 με βάση επιγραφή στο παρεκκλήσι του Αγίου Χαραλάμπους. Ωστόσο ο εκδότης του Θεσσαλικού Ημερολογίου Σπανός Κώστας, που είδε την επιγραφή συμπέρανε πως δεν αναγράφεται χρονολογία αλλά το όνομα ΣΙΜΟΣ¹.

Η περιοχή κατακτήθηκε από τους Οθωμανούς το 1423.

Ο Ελ. Γκούμας πιστεύει πως ο οικισμός ιδρύθηκε από φυγάδες χαμηλότερων οικισμών (όπως Τριαντάφυλλο κοντά στον Άγιο Μόδεστο, Νεοχώρι κοντά στο μοναστήρι του Αγίου Αντωνίου) για λόγους ασφαλείας. Ακόμα αναφέρει πως στο δάσος πάνω από το Λιβάδι υπήρχαν οικισμοί στη θέση Παλιοχώρι, Λιβαδοχώρι.

Σχετικά με τη χρονολογία ίδρυσης του οικισμού, αναφέρει πως στο νεκροταφείο στον ναό της Αγίας Παρασκευής υπήρχαν μαρμάρيني σταυροί του 1550 και στο νεκροταφείο στον ναό του Αγίου Αθανασίου μαρμάρيني σταυροί του 1550,1605,1737.²

B. Ο ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΥΔΡΟΚΙΝΗΣΗ

1. 15ος-17ος αιώνας

Πολύ σημαντικές γενικότερα για την ιστορία της επαρχίας Ελασσόνας αλλά και για την υδροκίνηση είναι οι οθωμανικές απογραφές.

Η πρώτη γραπτή αναφορά για το Λιβάδι γίνεται στα 1485, σε ένα οθωμανικό κατάστιχο (απογραφή), όπου αναφέρεται ως «έρημο»³.

Επίσης το Λιβάδι και οι γύρω οικισμοί αναφέρονται στις οθωμανικές απογραφές του 1485, 1506, 1521, 1570⁴.

Με βάση αυτές, έχουμε τα παρακάτω ευρήματα για την υδροκίνηση στην ευρύτερη περιοχή του Λιβαδίου

1506	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΜΑΤΙΑ	ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ	ΦΟΡΟΣ (ΑΣΠΡΑ)
ΛΙΒΑΔΙ	70			
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ	400			
ΜΑΡΟΥΛΙ	130	1	ΣΙΝΤΙΚΑΣ	15
ΝΕΟΧΩΡΙ	30			
ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ	350	1 1	ΜΑΡΙΑ ΜΑΝΟΥ ΣΤΕΦΟΣ ΓΙΩΡΓΗ	15 15
1570				
ΛΙΒΑΔΙ	1.100 (ΓΑΖΕΤΗΣ/ ΚΑΥΑΡΙΝΑΡ)	3		Χ 15= 45
ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ	400			
ΜΑΡΟΥΛΙ	80	2		20
ΝΕΟΧΩΡΙ	450	2		30
ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ	200	2		30

(Αξίζει να σημειωθεί πως στο γειτονικό χωριό Δολίχη στις απογραφές του 1506 και του 1570 απογράφηκαν 12 πύλες με φόρο 180 άσπρα και 11 πύλες με φόρο 165 άσπρα⁵).

Σημείωση: Όταν υπήρχε πολύ νερό ή σταθερή ροή νερού ο μύλος μπορεί να είχε δύο ζεύγη μυλόπετρες (διόφθαλμος). Οι νερόμυλοι διέθεταν από 1-4 μάτια.

Στα τέλη του 15ου αιώνα ο φόρος για τον νερόμυλο καταβάλλεται σε είδος. Από τα μέσα του 16ου αιώνα καταβάλλεται και σε χρήμα, 30 για νερόμυλο (karas). Αν δουλεύουν για 6 μήνες 15 άσπρα και 10 άσπρα για 4 μήνες⁶.

1 Β. Σπανός, Το Λιβάδι Ολύμπου, Θ.ΗΜ. 25.

2 Ελ. Γκούμας, Λιβάδι-Γεωγραφική, ιστορική, λαογραφική επισκόπησης, σ. 14-17,131

3 Ιωάννης Γ. Γαζέτης, Το Λιβάδι, ο Καλόγερος, το Μαρούλι, το Νεοχώρι και ο Τριαντάφυλλος στα οθωμανικά κατάστιχα (1466-1570), Κατερίνη 2021,σ.75.

4 Για το 1485, Ι. Γαζέτης βλ.ό.π. / 1506, Ι. Γαζέτης /1521, Ι. Γαζέτης, Β. Σπανός, Θ.ΗΜ.74, σ.3, /1570 ,Ι. Γαζέτης, L.Kayarinar, Θ.ΗΜ. 77, σ.49.

5 Κ. Σπανός, Θ.ΗΜ. 75

6 Γ. Ρούσκας, Μυλοτόπια, μύλοι και μυλωνάδες, σελ.25, Εφημ. Καθημε-

2. 18ος-20ος αιώνας

Δυστυχώς, επειδή οι Γερμανοί έκαψαν δύο φορές το χωριό αλλά και επειδή οι νερόμυλοι ήταν κάτι συνηθισμένο για την εποχή τους και οι περιηγητές δεν αναφέρονταν συνήθως σε αυτούς, διαθέτουμε ελάχιστες γραπτές πηγές (ταξιδιωτικές εντυπώσεις, συμβόλαια, διαθήκες) και η έρευνα στηρίχτηκε κυρίως σε προφορικές μαρτυρίες και την επιτόπια έρευνα.

Γενικά ο 18ος αιώνας είναι αιώνας οικοδομικής ανάπτυξης. Με πρωτοστάτη την εκκλησία κτίζονται και ανακαινίζονται στην επαρχία Ελασσόνας μοναστήρια, εκκλησίες, γέφυρες και μύλοι⁷.

Στο Λιβάδι αναφέρεται από τη δεκαετία του 1760 η ανακαίνιση των υπάρχοντων ναών και μονών⁸.

Επίσης κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του στο Λιβάδι ο περιηγητής Gustav Weigand γράφει «...Σε μερικές θέσεις κάτω από τα ερείπια των σπιτιών, μεταξύ άλλων, είδα επίσης και ερείπια ενός νερόμυλου»⁹.

Το δίκτυο των νερόμυλων του Λιβαδίου, που θα παρουσιάσουμε αναλυτικά παρακάτω, αναπτύχθηκε από τα μέσα περίπου του 19ου μέχρι και τη δεκαετία του 1950.

Με βάση στατιστικά στοιχεία της Υπηρεσίας Περιφερειακής Ανάπτυξης του Υπουργείου Συντονισμού το 1930 στο Λιβάδι δραστηριοποιούνται 7 μυλωθοί¹⁰.

Γ. ΤΟ ΔΙΚΤΥΟ ΤΩΝ ΝΕΡΟΜΥΛΩΝ ΣΤΟ ΛΙΒΑΔΙ

Το Λιβάδι είναι κτισμένο στο Τιτάριο όρος. Από αυτό πηγάζει ο Τιταρήσιος ποταμός με πολλά παράλληλα ρέματα. Οι νερόμυλοι του χωριού αναπτύσσονται στη σειρά σε δύο ρέματα («Μ-βάλι» στα βλάχικα) ανατολικά και δυτικά του οικισμού, στο Μαρούλι και στο Στούπου (Μ-βάλι λα Μαρούλι, Μ-βάλι λα Στούπου). Το νερό κινούσε διαδοχικά τους μύλους, που εξυπηρετούσαν τις ανάγκες του Λιβαδίου αλλά και γειτονικών χωριών.

Σύμφωνα με τον Φουρκιώτη Χρήστο, οι πιο παλιοί μύλοι ήταν του Μεζίλη και του Τιτιρέτσιου-Καπρίνη. (Ενδεικτικά αναφέρουμε πως η Μαρία, εγγονή του μυλωνά Γιαννούλη Τιτιρέτσιου, γεννήθηκε το 1912). Επίσης ανέφερε πως οι πιο πολλοί μυλωνάδες του χωριού έμαθαν την

τέχνη του μυλωνά από τον Αναστάσιο Τιτιρέτσιο (Τατανούλη).

Ι.ΟΙ ΝΕΡΟΜΥΛΟΙ ΣΤΟ ΡΕΜΑ ΜΑΡΟΥΛΙ

Οι λιθόκτιστοι ισόγειοι μύλοι σε αυτό το ρέμα έχουν τετράγωνο σχήμα, τετράρριχτη σκεπή με σχιστόλιθους και μικρό ζουργιό (ο θόλος της φτερωτής). Οι πελάτες των μύλων χρησιμοποιούσαν τον δρόμο που οδηγούσε από τον Άγιο Γεώργιο στον μπαξέ του Νάκα και στο ρέμα με τους μύλους.

(Η παρουσίαση των μύλων γίνεται με βάση τη διάταξη τους).

1. ΝΕΡΟΜΥΛΟΣ ΓΚΟΥΤΖΑΜΑΝΗ

Αγοράστηκε από την εκκλησία των Αγίων Αναργύρων το 1922 από τον Γκουτζαμάνη Θεόδωρο, πατέρα του Βαγγέλη Γκουτζαμάνη. Πριν το είχαν δύο αδέρφια ο Ντίνας και ο Ζιώγας Γκουτζαμάνης (βλπ. και ΙΙ. ΡΕΜΑ ΣΤΟΥΠΟΥ, 6. Μύλος Γκουτζαμάνη)

Το εκμεταλλεύονταν εκ περιτροπής και κάθε Αϊ-Δημήτρη άλλαζαν. Ήταν βακουφικό και το αγόρασαν, όταν έφυγαν οι Τούρκοι, από την ενορία των Αγίων Αναργύρων. Επίτροπος ήταν ο Χαλκίδης. Το συμβόλαιο κήκε επί γερμανικής κατοχής.

Δούλευε με Λιβαδιώτες μέχρι τα τέλη Μαΐου, αφού μάζευε πολύ νερό από τους Αγίους Αναργύρους πάνω από τη βρύση στο Χοροστάσι και την Γκιουλιβράγκα (εκεί που είχε ο γιατρός ο Νίσης το κτήμα με τα δέντρα).

Άλεθε 500 οκάδες το 24ωρο, έπαιρνε κέρδος 4% (περίπου 20 οκάδες κέρδος). Τη μυλόπετρα την πελέκισε με πέτρες από το ποτάμι ο πατέρας του Γιάγκου Μεταξιώτη. Ο μυλωνάς είχε ένα σφυράκι για να χτυπά την μυλόπετρα, όταν γινόταν λεία, για να γίνεται τραχιά η επιφάνεια και να αλέθονται τα δημητριακά.

(Μαρτυρία μυλωνά Γκουτζαμάνη Βαγγέλη)

Το ζουργιό

ρινή, ένθετο Επτά ημέρες, Ελληνικοί νερόμυλοι, Αν. Βαλαβανίδου, Στα ποτάμια της Μακεδονίας, σ.8, Στ. Νομικός, Η υδροκίνηση στην προβιομηχανική Ελλάδα, σελ.25, Εμμ.Νικηφόρος, Προς ένα συντακτικό του προβιομηχανικού τοπίου, το παράδειγμα των Κρητικών μύλων, σελ.37,44 7 Ανδρ. Γκανάτσιος, ΘΗΜ 76,78,82,86,87, Στ. Δαλαμπύρας, ΘΗΜ 34, 38, 40, 41, 42, Φ. Καζάκης, ΘΗΜ 41.

8 Ελ. Γκούμας ό.π., σ.125-132

9 Gustav Weigand, Ταξίδι στο Βλαχολίβαδο της Ελασσόνας 1888, Θ.ΗΜ. 75.

10 Λ. Γουργιώτη – Γ. Μητροφάνης, Θεσσαλία/Σιτάρι-Αλεούρι-Ψωμί, Παράδοση και εκσυγχρονισμός, σ.140.

Ο μυλωνάς Βαγγέλης Γκουτζαμάνης στον χώρο του μύλου

2. ΝΕΡΟΜΥΛΟΣ ΚΑΠΡΙΝΗ

(βλπ. αρχικά παρακάτω 5. ΝΕΡΟΜΥΛΟΣ ΤΙΤΙΡΕΤΣΙΟΥ-ΤΑΤΑ-ΝΟΥΛΗ)

Τον μύλο τον έφτιαξε ο Ηλίας Καπρίνης πριν από τη γερμανική κατοχή, μετά τον μύλο του Βαγγέλη Γκουτζαμάνη. Ο μύλος ήταν τετράγωνο, πετρόκτιστο, μονόχωρο κτί-

σμα. Η στέγη ήταν τετράρριχτη, με σχιστόλιθο της περιοχής. Στο μπροστινό τμήμα υπήρχε το ζουργιό και ένα τετράγωνο παράθυρο. Στην αριστερή πλευρά υπήρχε η είσοδος με ξύλινη πόρτα.

Κατά τον εμφύλιο πόλεμο μέλη της οργάνωσης Μονάδες Ασφαλείας Υπαίθρου εγκλώβισαν στον μύλο τους αντάρτες Κομπότη από το Λιβάδι και τον Καφτεράνη από τα Σέρβια Κοζάνης και τους σκότωσαν. Τα κεφάλια τους τα μετέφεραν στο Λιβάδι και τα κρέμασαν στον πλάτανο της πλατείας. Το θέαμα ήταν τόσο αποτρόπαιο που ο διοικητής της στρατιωτικής μονάδας, η οποία βρισκόταν στο χωριό, διέταξε να τα απομακρύνουν άμεσα και να δείξουν σεβασμό στους νεκρούς.

Οι μυλόπετρες

3. ΝΕΡΟΜΥΛΟΣ ΜΠΑΝΑΣΑ- ΓΚΑΝΟΥΛΑ

Ο μύλος ονομάζεται έτσι επειδή η θείσα Τίνου (Κατερίνα) παντρεύτηκε δύο φορές. Πρώτα τον Μπανάσα και μετά τον Δαμαλή Ιωάννη (Γκανούλα). Ήταν αδελφή του Αχιλλέα Αδάμου Φουρκιώτη και συμπεθέρα του μυλωνά Καπρίνη Ηλία. (Μαρτυρία Φουρκιώτη Χρήστου)

Με βάση τη μαρτυρία του Γεράση Χριστόφορου (γεν.1942), που ως μικρό παιδί πήγαινε στον μύλο να αλέσει το σιτάρι της οικογένειάς του, ο νερόμυλος πρέπει να λειτουργούσε τουλάχιστον μέχρι το 1950-1955.

Γεράσης Χριστόφορος

Ο ίδιος ανέφερε και την παρακάτω ιστορία:

«Οι πελάτες περίμεναν έξω από τον μύλο μέχρι να έρθει η σειρά τους. Τα γιλέκα τα κρεμούσαν σε μια κρεμάστρα έξω από τον μύλο, για να μη λερωθούν από το αλεύρι. Για να περάσει η ώρα στον μύλο οι μεγάλοι έκαναν διάφορες πλάκες μεταξύ τους. Όταν ήταν η σειρά κάποιου να μπει στον μύλο να πάρει το αλεύρι του, έπαιρνε επίτηδες ξένο γιλέκο για να το λερώσει με αλεύρι. Αν το «θύμα» διαμαρτυρόταν όταν έβλεπε το αλευρωμένο γιλέκο του, άρχιζαν τα πειράγματα για τον ανδρισμό του. («- Τσού φρί-κ- ντι μ-γκιάρι τα ;» - Φοβάσαι τη γυναίκα σου;)

Η καλύβα και ο υδατόπυργος

Ο μύλος από ψηλά

Η μπροστινή πλευρά του μύλου

Η μπροστινή εξωτερική πλευρά με το ζουριό

Δεξαμενή

4. ΝΕΡΟΜΥΛΟΣ ΚΩΣΤΑ ΠΑΤΕΡΑ

Εκτός από τον μύλο λειτουργούσε και μαντάνι για την επεξεργασία μάλλινων¹¹.

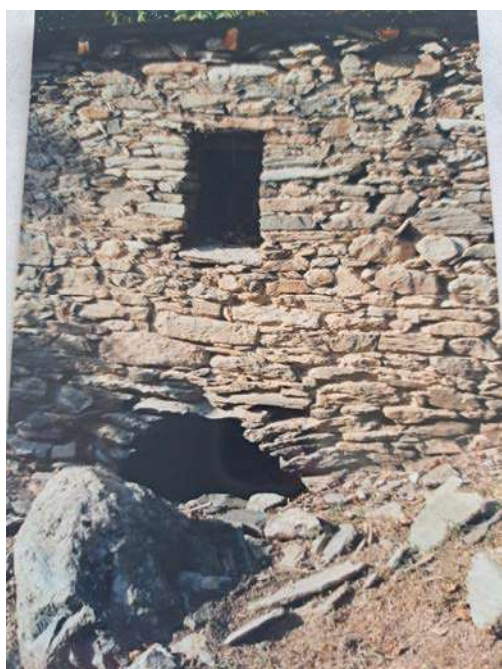

Ζουριό

5. ΝΕΡΟΜΥΛΟΣ ΝΙΚΟΥ ΚΟΜΠΟΛΗ

Νερόμυλος που λειτουργούσε μέχρι το 1950 περίπου και είχε πολύ νερό. Τα παιδιά από τα γύρω κτήματα πήγαιναν συνεχώς στον μύλο, επειδή οι μεγάλοι τους έλεγαν πως τα μωρά γεννιούνται από το καρούτι. (Δερβένη Λουκία, γεν.1941)

Ο Κομπολής επίσης έκανε προσπάθεια το 1928 για δημιουργία ανεμόμυλου αλλά δεν μπορούσε να το σταματήσει και καταστράφηκε¹².

11 Ευριπίδης Καπέτης, Καταγραφές, Εξωραϊστικός Σύλλογος Λιβαδίου 2020, σ.268

12 Νίκος Καραϊσκος, «Μύλοι και Μυλωνάδες», Λιβάδι Ολύμπου, φ. 88 (Λιβάδι 1980), Λ. Γουργιώτη – Γ. Μητροφάνης, ό. π., σ. 51-58.

6. ΝΕΡΟΜΥΛΟΣ ΤΙΤΙΡΕΤΣΙΟΥ (ΤΑΤΑΝΟΥΛΗ)

(βλπ και 2. ΝΕΡΟΜΥΛΟΣ ΚΑΠΡΙΝΗ)

Ευχαριστώ πολύ τον Φουρκιώτη Χρήστο (γεν.1950), γιο της Μαρίας Καπρίνη και του Αχιλλέα Αδάμου Φουρκιώτη, για τα έγγραφα και τις πληροφορίες που μου έδωσε σχετικά με την ιστορία των δύο νερόμυλων της οικογένειάς του.

Φωτο1. Ο Φουρκιώτης Χρήστος, νεαρός μάστορας το 1967, κατά τις εργασίες ανοικοδόμησης του πατρικού σπιτιού.

Ο νερόμυλος ήταν κτισμένος στη θέση Γκουρτσίστσια στο Μαρούλι, κάτω από τον σημερινό αμαξιτό δρόμο. Ανήκε στον Τιτιρέτσιο Γιαννούλη - Νούλη (από το όνομα του οποίου προήλθε και το παρωνύμιο Τατανούλης: πατέρας Νούλης) και τον μεταβίβασε στα παιδιά του Γεώργιο και Αναστάσιο.

Ήταν μεγάλος μύλος και εξυπηρετούσε το Λιβάδι αλλά και τα γειτονικά χωριά Δολίχη (Ντούχλιστα), Καλλιθέα (Σάντοβο), Σαραντάπορο (Γκλίγκοβο).

Ο μύλος είχε σχήμα τετράγωνο, σκεπή τετράρριχτη με σχιστόλιθους και μεγάλο ζουργιό (ο θόλος της φτερωτής). Δίπλα στον νερόμυλο υπήρχε σπιτάκι (κ-τίτσου) με τζάκι (τσ-τ-νάρου) για την οικογένεια. Το κτήμα είχε περιβόλι (μπαξέ), αλώνι και πολλά οπωροφόρα δέντρα. Δίπλα από τον νερόμυλο δεν υπήρχε αχούρι.

Με βάση το παρακάτω **έγγραφο 1 (Ομόλογον)**, πληροφορούμαστε πως ο Νούλης είχε ήδη αποβιώσει το 1906 και η χήρα δανείστηκε από τον γιο της 10 οθωμανικές λίρες.

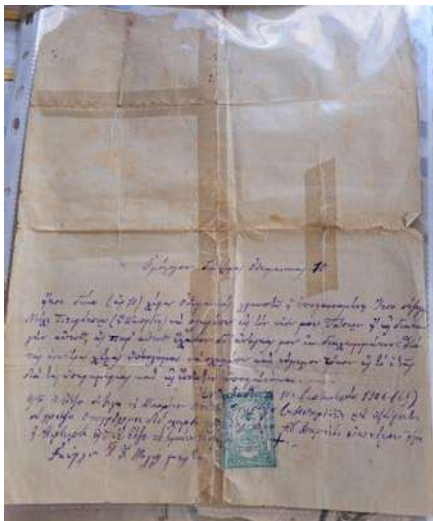
«Ομόλογον διά λίρας οθωμανικής 10

ήτοι δέκα λίρας οθωμανικής χρεωστώ η υποφαινομένη Ίτσο σύζυγος Νούλη Τιτιρέτσιου (ή Καπρίνη) να πληρώσω εις τον υιόν μου Τάσιον ή εις διαταγήν αυτού, αι παρ' αυτού έλαβον δι' ανάγκας μου εκ διαλειμμάτων. Διά τας ανωτέρω λίρας υπόσχομαι να πληρώσω και νόμι-

μον τόκον εις το εξής διά τας υπερημερίας και εις ένδειξιν υποφαίνομαι.

Εν Λιβαδίω 10η Σεπτεμβρίου 1906

Εγώ η Ίτσο σύζυγος του Μακαρίτου Νούλη Τιτιρέτσιου (ή Καπρίνη) μη ηξεύροντας να γράφω υπογράφομαι διά χειρός του ενορίτου. ..Δημητρίου Οικονόμου. ..εγώ δε βάζω το σημείον του σταυρού...»

Έγγραφο 1

Με βάση το **έγγραφο 2 (Εξοφλητικόν)**, πληροφορούμαστε πως μετά τον θάνατο του Γιαννούλη, ο Αναστάσιος (Τάσος) Τιτιρέτσιος εξαγόρασε, το 1908, τα δικαιώματα των αδελφών του στην πατρική κατοικία αξίας 30 οθωμανικών λιρών, αναλαμβάνοντας παράλληλα την υποχρέωση να γηροκομήσει την μητέρα τους και να αναλάβει τα έξοδα για τις τελετές μετά τον θάνατό της.

«Εξοφλητικόν.

Δια του παρόντος εξοφλητικού εγγράφου ισχύοντος ως έγένετο επί δημοσίου γραφείου γίνεται δήλον, ότι οι υποφαινόμενοι ατάδελφοι Γεώργιος Νούλη Τιτιρέτσιου, Άννα σύζυγος του μακαρίτου Τούλη Μπατζογιάννη, Θεοδώρα σύζυγος Νικολάου Μπόλη και Ελένη σύζυγος του Τούλη Αθ. Καρασούλη παρελάβομεν παρά του αταδέλφου μας Τάσιου Νούλη Τιτιρέτσιου εις χρήμα το αναλογούν μερίδιο εκ της πατρικής μας περιουσίας, συνισταμένης εκ μιας οικίας κειμένης εις την συνοικίαν «Αγίου Κωνσταντίνου» και συνορευομένης από του ενός μεν μέρους με οικίαν του Γιαννούλη Μπασκαλή, από δε των τριών ετέρων μερών με δρόμον και εκτιμηθείσης αντί τριάκοντα (αρ.30) λιρών οθωμανικών.

Κηρύττοντας όθεν τον αταδέλφόν μας Τάσιον τέλειον του λοιπού και ανενόηλητον ιδιοκτήτην της οικίας όλης, δηλούμεν ότι εξοφλήσαμε εντελώς και απαλλοτριούμεθα πάσης κληρονομικής απαιτήσεως χωρίς να δικαιώμεθα να ενοχλήσωμεν αυτόν εις το εξής εις το παραμικρόν. Οφείλει όμως ο εν λόγω αταδέλφός μας Τάσιος να διατρέξη και να γηροκομή την γηραιάν μητέρα μας

Ίτσου και μετά θάνατόν της να εκτελεί τα μνημόσυνα και λοιπά νόμιμα χριστιανικά καθήκοντα. δι' ο δίδομεν αταυτό το παρόν υπογεγραμμένον παρ' ημών των αταδέλφων, ίνα χρησιμεύση διά τα τέλη της δικαιοσύνης.

Εν Λιβαδίω τη 8η Ιανουαρίου 1908»

Έγγραφο 2

Με βάση το **έγγραφο 3**, ο Τάσιος Τιτιρέτσιος, γνωστός στη συνέχεια με το επώνυμο Καπρίνης (που προήλθε από παρωνύμιο), στις 30 Ιουνίου 1920 έλαβε «Άδεια ασκήσεως επιτηδεύματος» από την Κοινότητα του Λιβαδίου πληρώνοντας 5 δραχμές για την άδεια του επαγγέλματος του “αλευρομυλωνά” στη θέση Μαρούλι.

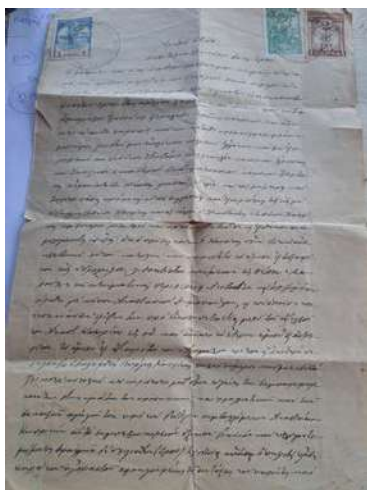

Έγγραφο 3

Σύμφωνα με το **έγγραφο 4 (Πωλητήριο ακινήτου)**, ο Αναστάσιος Ιω. Καπρίνης (που αρχικά απέκτησε το παρωνύμιο και αργότερα το επίθετο Καπρίνης) αγόρασε το μερίδιο του Γεώργιου Ιω. Καπρίνη στον νερόμυλο το 1923 για 2.000 δραχμές.

Συγκεκριμένα στο έγγραφο αναφέρεται: «ενεφανίσθησαν αφ'ένός ο μεν Γεώργιος Ιωάννου Καπρίνης και αφ' ετέρου ο Αναστάσιος Ιωάννου Καπρίνης αμφοτέροι

μυλωθροί και κάποικοι Λιβαδίου...συνομολογήσαντες τα εξής: ότι ο πρώτος τούτων έχων εις την αποκλειστικήν αυτού κατοχή και κυριότητα το ήμισυ εξ ενός υδρομύλου λιθοκτίστου οικήματος εις θέσιν Μαρούλι της κτηματικής περιφέρειας Λιβαδίου ...μεταβιβάζει αυτό....εις τον Αναστάσιον Ιωάννου Καπρίνην...»

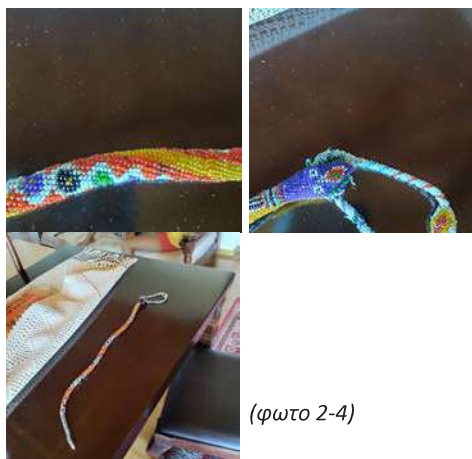

Έγγραφο 4

Ο μύλος το καλοκαίρι για δυο μήνες δε δούλευε, επειδή δεν υπήρχε πολύ νερό. Για να συμπληρώσει το εισόδημά του, ο Αναστάσιος ασχολήθηκε και με τη μελισσοκομία. Είχε πάρα πολλά μελίσσια και το μέλι το αποθήκευε σε μεγάλα βαρέλια. Η κυψέλη (κουάσα) εκείνης της εποχής ήταν χειροποίητη. Την έφτιαχναν με ξύλα αγριόλευκας, σβουνιά αγελάδας και στάχτη.

Εκτός από τον μύλο η οικογένεια είχε αμπέλια, χωράφια και περιβόλια (μπαξέδες). Απασχολούσε στα κτήματα πολλούς εργάτες και είχε οικονομική ευμάρεια. Χαρακτηριστικά η γιαγιά του Χρήστου Φουρκιώτη τού έλεγε πως ο αδελφός του Αναστάσιου, ο Μήτρος φορούσε κοστούμι από κασμίρι.

Επίσης έδειχνε στον εγγονό της ένα διακοσμητικό φίδι φτιαγμένο με χάντρες που της το είχε χαρίσει μια Τουρκάλα από γειτονικό χωριό, όταν πήγε στον μύλο για να αλέσει τα δημητριακά της.(φωτο 2-4)

(φωτο 2-4)

Εκείνη την εποχή λυμαίνονταν την περιοχή ληστές. Οι άνθρωποι και ειδικά όσοι εργάζονταν στην ύπαιθρο προσπαθούσαν να έχουν καλές σχέσεις και με τους χωροφύλακες και με τους ληστές. Μπορεί κάποιος στο σπίτι να φιλοξενούσε τους χωροφύλακες και στον μύλο τους ληστές. Το ίδιο έκανε και ο Αναστάσιος και μάλιστα κάποιος ληστής του χάρισε ένα σπαθί για προστασία. (φωτο 5)

Φωτο 5

Με βάση το έγγραφο 5, ο Αναστάσιος Καπρίνης έχει αποβιώσει ήδη το 1925 και η χήρα του καλείται να πληρώσει φόρο κληρονομιάς.

«Την Σταυρούλαν χήραν Αν.Καπρίνη και δι'εαυτής και την ανήλικον θυγατέρα Καπρίνην ειδοποιούμεν όπως διά την εκ κληρονομιάς του Αν. Καπρίνη περιελθούσαν ημιν περιουσίαν δύνασθε να εγχειρίσητε ημίν δήλωσιν...καταβάλλοντες και τον ανάλογον φόρον και τέλη...

Εν Ελασσώνι 30η Σεπτεμβρίου 1925»

Έγγραφο 5

Τα παιδιά του Αναστάσιου ήταν ο Ηλίας Καπρίνης και η Μαρία (γεν.1912, σύζυγος του Φουρκιώτη Αδάμου Αχιλλέα. (Η οικογένεια Φουρκιώτη είχε ένα κτήμα κοντά στη Βρύση του Αδάμου).

Σύμφωνα με το Έγγραφο 6-8 (Διαθήκη)ο 1929 ο Ηλίας Αναστ. Καπρίνης κληρονόμησε τον νερόμυλο και μέρος του κτήματος και η Μαρία το σπίτι και μέρος του κτήματος.

Συγκεκριμένα, ανάμεσα και σε άλλα περιουσιακά

στοιχεία που κληρονομούν τα δύο αδέρφια στο έγγραφο αναφέρεται: «...ο Ηλίας Αναστασίου Καπρίνης μυλωθρός και η Μαρίκα σύζυγος Αχιλλέα Φουρκιώτου, το γένος Αναστασίου Καπρίνη οικοδέσποινα κάτοικοι αμφότεροι Λιβαδίου...ότι τυγχάνοντες συγκύριοι και συγκάτοχοι ακινήτου περιουσίας εις την κτηματικήν περιφέρειαν Λιβαδίου και περιελθούσης αυτής εκ κληρονομίας του κατά το έτος 1924,αποβιώσαντος πατρός των Αναστασίου Καπρίνη...αποφασίζουσι σήμερα να διανείμουν οικειοθελώς...ήτοι ο Ηλίας Αναστασίου Καπρίνης λαμβάνει 1.ένα υδρόμυλον εις θέσιν Μαρούλι-Καραλίβανο...2. Το ήμισυ ενός μπαξέ συνεχομένου με τον μύλον, και ειδικώς το τμήμα το κείμενον άνω του μύλου...και η Μαρίκα σύζυγος Αχ. Φουρκιώτου λαμβάνει 1.μίαν οικίαν εν Λιβαδίω...ισόγειον εξ ενός δωματίου 2.το ήμισυ του μπαξέ και ειδικώς το κάτωθι του υδρομύλου...»

Έγγραφο 6, 7, 8

Ο Ηλίας δούλεψε τον μύλο αλλά αργότερα, πριν από την Κατοχή πήρε τα εργαλεία και τα μετέφερε στον μύλο που έχτισε πάνω από το Μαρούλι (μετά τον μύλο Γκουτζαμάνη).

Η οικογένεια, ωστόσο, συνέχισε να διατηρεί το περιβόλι στο Μαρούλι με τον μύλο πλέον ανενεργό. Είχε πολλά οπωροφόρα δέντρα: συκίες, ροδακινιές, γκορτσιές και δαμασκηινιές. (Μαρτυρία Φουρκιώτη Χρήστου, γιού της Μαρίας Καπρίνη και Αχιλλέα Αδάμου Φουρκιώτη)

Με βάση το **έγγραφο 9 (Βεβαίωσης)** το 1949 ο Αχιλλέας Φουρκιώτης σύζυγος της Μαρίας, η οποία είχε κληρονομήσει μέρος του κτήματος, αγόρασε από την Καρυά έναν γάιδαρο για τις ανάγκες μετακίνησης σε αυτό.

Συγκεκριμένα στο έγγραφο αναφέρεται : «Ο πρόεδρος της Κοινότητας Κρανιάς...βεβαιώ ότι ο Ιωάννης Ευθ.

Γκούθας κάτοικος της ημετέρας Κοινότητας είναι κάτοχος ενός όνου με τα κάτωθι χαρακτηριστικά :

- 1.όνος
- 2.το γένος άρρεν
- 3.χρώματος καστανού
- 4.ηλικίας ετών 6.
- 5.μετά σάγματος.

Η παρούσα χορηγείται αυτώ εις ένδειξιν κυριότητος.
Εν Ελασσώνι τη 4η Σεπτ/ρίου 1949.»

Έγγραφο 9

Τα παιδιά της Μαρίας και του Αχιλλέα,όταν πήγαιναν στο περιβόλι επισκέπτονταν συχνά τον διπλανό ενεργό μύλο του Κομπολή, για να ακούνε και να βλέπουν το νερό που έπεφτε με ορμή από το καρούτι στο ζουργιό αλλά και να δουν πώς γεννιούνται τα μωρά, επειδή οι μεγάλοι τους έλεγαν πως τα μωρά βγαίνουν από το καρούτι.

(Μαρτυρία της Δερβένη-Φουρκιώτη Λουκία (γεν. 1941), κόρης της Μαρίας Καπρίνη και Αχιλλέα Αδάμου Φουρκιώτη). Στη σημερινή εποχή ο μύλος καλύφθηκε από τα νερά του ταμειευτήρα που δημιουργήθηκε στην περιοχή.

φωτο 6. Μαρία Καπρίνη και Αχιλλέας Αδάμου Φουρκιώτης

Φωτο 7. Αναμνηστική φωτογράφιση της οικογένειας Καπρίνη με αφορμή την αποδημία στην Αυστραλία του Τάσου Καπρίνη, γιού του μυλωνά Ηλία, δεκαετία 1960. Διακρίνεται πάνω στη μέση (με το μουστάκι) ο μυλωνάς Ηλίας, δίπλα η αδελφή του Μαρία και ο Τάσος (με τη γραβάτα)

II. ΝΕΡΟΜΥΛΟΙ ΣΤΟ ΡΕΜΑ ΣΤΟΥΠΟΥ

1. ΠΑΛΙΟΜΥΛΟΣ (ΠΑΛΙΟΥΜΟΥΑΡΑ) - ΚΟΖΑΝΙΤΗΣ

Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Γκουτζαμάνη Λάζαρου του Ευαγγέλου (γεν. 1946), έλεγαν ότι ήταν νερόμυλος βακουφικός και όταν ήταν παιδί ήδη υπήρχαν μόνο ερείπια.

Λάζαρος Γκουτζαμάνης

2. ΝΕΡΟΜΥΛΟΣ ΚΑΠΕΤΗ

3. ΝΕΡΟΜΥΛΟΣ ΡΕΧΑ (Ο μύλος του παππού μου). (Μαρτυρία Ρέχα Γιάννη)

Ο Κωνσταντίνος Ρέχας αγόρασε για 11.000 δραχμές τον μύλο στις 11/9/ 1925 από τον Γιώργο Μόκα, όμως πέθανε τον Αϊ - Δημήτρη και τον ανέλαβαν τα παιδιά του Νίκος 18 χρονών και Γιάννης 13 χρονών. Τους έμαθε τη δουλειά ο Λάζος του Σπύρου. Φορούσαν στο χέρι δερμάτινα περιβραχιόνια για να αντέχουν το βάρος.

Αγόρασαν μυλόπετρες από τη Θεσσαλονίκη. (Η μυλόπετρα έχει χαραγμένη τη χρονολογία 1925). Επίσης ο άντρας της αδελφής τους Λένκως, ο μπαρμπα-Γιάγκος

ο Μεταξιώτης (που έχτισε το καμpanariό στους Αγίους Αναργύρους και σκοτώθηκε κατά την πτώση του από αυτό) κατασκεύασε μια μυλόπετρα με πέντε πέτρες από το ποτάμι που τις ένωσε με κονίαμα, την όχνα και την κασόνα.

Δίπλα στον μύλο υπήρχε αχούρι με σκεπή. Επίσης στα αδελφία ανήκε ένα χωράφι και ένα αλώνι που το χρησιμοποιούσαν για τις δικές τους ανάγκες.

(Είχαν και κότες αλλά ένας γείτονας τους έκλεψε 12). Λειτουργήσε μέχρι το 1945 και πούλησαν το συγκρότημα στον Βασίλη Σούρδη.

Το αλώνι

Ο μύλος ήταν βακουφικός «ιαρά μπουκουφικιάσκα» και υπήρχαν προλήψεις πως όποιος παίρνει βακουφική ιδιοκτησία θα τον βρει συμφορά. («ου λό Μόκα μουρί, ου λό Ρέχα μουρί» -το πήρε ο Μόκας πέθανε, το πήρε ο Ρέχας πέθανε).

Πλήρωναν 120 δραχμές φόρο στην κοινότητα Ο φοροεισπράκτορας, ο Μπίκιας έμενε στην Ελασσόνα και ανέβαινε κάθε Κυριακή για να μαζέψει τους φόρους στο παζάρι. Ο Νίκος και ο Γιάννης, όταν δεν είχαν να πληρώσουν, κρυβόντουσαν για να μην τους βρει.

Πελάτες ήταν Λιβαδιώτες αλλά και από το Σαραντάπορο (Γκλίγκοβο). Είχαν τρία γαϊδούρια, έπαιρναν το σιτάρι από το Γκλίγκοβο (50 κιλά το γομάρι) και έβγαζαν 6 κιλά κέρδος το καθένα. Έκαναν 4,5 ώρες διαδρομή. Στην Κατοχή ο Νίκος συνέχισε με κίνδυνο της ζωής του να πηγαίνει ακόμα κι όταν το Σαραντάπορο ήταν «νεκρή ζώνη» και απαγορευόταν κάθε δραστηριότητα. Γερμανοί δεν πέρασαν ποτέ από τον μύλο. Αν οι πελάτες πήγαιναν στον μύλο τα δημητριακά, έπαιρναν δύο δεκάρες το κιλό. Επίσης κρατούσαν τον «αθέρα» που ήταν το πιο λεπτό αλεύρι και έφτιαχναν το «κουλουτσίκου». Άλεθαν σιτάρι, καλαμπόκι, βρίζα(σίκαλη).

Δουλειά είχαν κυρίως τον Θεριστή (Ιούνιος) και των Αλωνάρη (Ιούλιος) μήνα. Όλη τη νύχτα άλεθε 150 έως 200 κιλά. Τα δύο αδέρφια κοιμούνταν εκεί. Μάλιστα είχαν και ένα σκυλάκι που το έβαζαν να κοιμάται σε μια

εσοχή του τοίχου. Η ημερήσια παραγωγή ήταν 250-300 κιλά την ημέρα. (Όταν ήρθε μετά τον εμφύλιο ο Πολύδωρας με την πετρελαιοκίνητη μηχανή έβγαζε 800 έως 1000 κιλά).

Οι παππούδες μου, Γιάννης και η Ελένη Ρέχα

Τα δύο αδέλφια(από αριστερά)Γιάννης και Νίκος Ρέχας στον γάμο των γονιών μου. (Δεκαετία 1970)

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΜΥΛΟΥ

Υπήρχε καλντερίμι που συνέδεε τον μύλο με τις αγροικίες της ευρύτερης περιοχής του Άγιου Μόδεστου.

και νεραύλακο που κατέληγε στον πύργο.

Ο μύλος ήταν ένα πετρόκτιστο κτίσμα (6,50 Χ6,50 μέτρα), κατασκευασμένος με πέτρες της περιοχής και κονίαμα με λάσπη. Στις γωνίες οι πέτρες (αγκωνάρια) ήταν μεγαλύτερες και πιο επιμελημένες. Η τοιχοποιία συμπληρωνόταν με ξυλοδεσιές.

Ακόμα, για να επιτύχουν τη σωστή τοποθέτηση του καρουτιού, αρχικά στο πίσω μέρος της κατασκευής του μύλου άφησαν ορθογώνιο άνοιγμα, έβαλαν το καρούτι και συμπλήρωσαν μετά με πέτρες.

Η στέγη είναι τετράρριχτη με σχιστόλιθους. Δεν υπήρχε ταβάνι και εσωτερικά στηριζόταν με μεγάλους κορμούς δέντρων (γκρεντιές).

ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

α. Στη δεξιά πλευρά εξωτερικά υπήρχε στάβλος (αχούρι)

β. Στην αριστερή πλευρά υπήρχε η ξύλινη πόρτα με μεγάλα καρφιά, μεταλλικό κρίκο και ενίσχυση με σανίδες. Σε αγκωνάρι της εισόδου ήταν χαραγμένη η επιγραφή ΝΡ ΙΚΡ 18.9.1925 ΡΚ (τα αρχικά των παιδιών, του πατέρα καθώς και η ημερομηνία αγοράς του μύλου).

γ. Στην μπροστινή πλευρά υπήρχε ένα μικρό παράθυρο με ξύλινο παντζούρι και από κάτω το ζουργιό με την ξύλινη φτερωτή.

Το ζουργιό (το έκλεισαν μεταγενέστερα)

Το παράθυρο

δ. Στην πίσω πλευρά υπήρχε ο υδατόπυργος.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ

α. Στη δεξιά πλευρά στη μέση είναι το πέτρινο τζάκι και εκατέρωθεν ξύλινα ντουλαπάκια.

Η καμινάδα

β. Στην αριστερή πλευρά η πόρτα, η οποία ασφάλιζε εσωτερικά με ισχυρή ξύλινη αμπάρα.

γ. Στην προστινή πλευρά υπήρχαν εσοχές (μάλιστα σε μία υπήρχε ακόμα το άχυρο στο οποίο τα δύο αδέλφια έβαζαν το σκυλάκι τους, για να κοιμηθεί.)

δ. Στην πίσω πλευρά είναι ο αλεστικός μηχανισμός (όχνα, κασόνα, μυλόπετρες). Οι μυλόπετρες είχαν διάμετρο ένα μέτρο.

Το νερό έπεφτε στο ζουργιό και κινούσε την φτερωτή.

Επίσης δίπλα στον αλεστικό μηχανισμό υπήρχε ένα ακόμα ζευγάρι μυλόπετρες.

Στο εσωτερικό του μύλου βρέθηκαν εξαρτήματα και εργαλεία για τη λειτουργία του μύλου αλλά και για τις αγροτικές εργασίες του κτήματος.

Ο μύλος σωζόταν ακέραιος μέχρι το 2000. Δυστυχώς η σκεπή κατέρρευσε και σήμερα (2025) βρίσκεται σε ερειπώδη κατάσταση.

Διακρίνεται δερμάτινο περικάρπιο (ο παππούς μου μου έλεγε πως τα φορούσε για προστασία του χεριού από το βάρος)

Το ρέμα σήμερα

Ο υδατόπυργος

Εξωτερική μπροστινή πλευρά

Είσοδος

Εσωτερική μπροστινή πλευρά

Η είσοδος (εσωτερικά)

Πίσω πλευρά εσωτερικά. Καρούτι και μολόπετρες

4. ΝΕΡΟΜΥΛΟΣ ΣΤΕΡΝΑΚΑ (ΠΙΤΣΟΥ)

Ήταν ιδιοκτησία του Στερνάκα Γεωργίου και του αδελφού του. Το κτίσμα είναι ορθογώνιο παραλληλόγραμμο και έχει μεγάλο ζουργιό.

Το ζουργιό

Η καλύβα

5. ΝΕΡΟΜΥΛΟΣ ΜΟΚΑ (ΤΑΣΙΟΥΛΑ)

Σύμφωνα με τον Φουρκιώτη Χρήστο, ο Τασιούλας έμαθε την τέχνη του μυλωνά από τον πρόγονό του Αναστάσιο Τιτιρέτσιο. Το κτίσμα είναι ορθογώνιο παραλληλόγραμμο και έχει μεγάλο ζουργιό.

6. ΝΕΡΟΜΥΛΟΣ ΓΚΟΥΤΖΑΜΑΝΗ ΓΙΩΡΓΟΥ (ΖΙΩΓΑΣ)

(βλπ. και Ρέμα Μαρούλι-Μύλος Γκουτζαμάνη)

Ο ιδιοκτήτης του μύλου, Γκουτζαμάνης Γιώργος (Ζιώγας) Φωτο 1 είχε 6 παιδιά.

Τον Γιάγκο, τη Φανίτσα, τη Χαρίκλεια που ήταν αρραβωνιασμένη και πέθανε πολύ νέα μάλλον από φυματίωση, τον Τάκη, τον Νίκο που σκοτώθηκε από κεραυνό στα 18 και τον Σάκη.

Ο Ζιώγας πέθανε στον μύλο. Πήγε να κλείσει το νερό και τον βρήκε ο Γιώργος Παμπέρης νεκρό στο νεραύλακο. Τον μύλο τον κληρονόμησε ο Σάκης Γκουτζαμάνης.

Ο μύλος πρέπει να υπήρχε γύρω στα 1860 (Ο Γιώργος Γκουτζαμάνης, που γεννήθηκε το 1918, είχε πατέρα τον Γιάγκο και παππού τον Ζιώγα).

(Μαρτυρία Γκουτζαμάνη Ζήση)

Φωτο 1 ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΤΣΑΧΑΛΙΝΑ, ΓΚΟΥΤΖΑΜΑΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ (ΖΙΩΓΑΣ)

Υδατόπυργος, ορθογώνιο κτίσμα μύλου

Υδατόπυργος

Εσωτερικό του αριστερού τοίχου με τζάκι. Δεξιά η βάση για το καρούτι και μπροστά ο θόλος για τη φτερωτή

Το ζουργιό

7.ΝΕΡΟΜΥΛΟΣ ΜΕΖΙΛΗ ΛΕΥΤΕΡΗ.

Εξωτερικό μπροστινό μέρος με ζουργιό

Φούρνος

Πίσω εσωτερικό μέρος, η κεκλιμένη βάση για το καρούτι

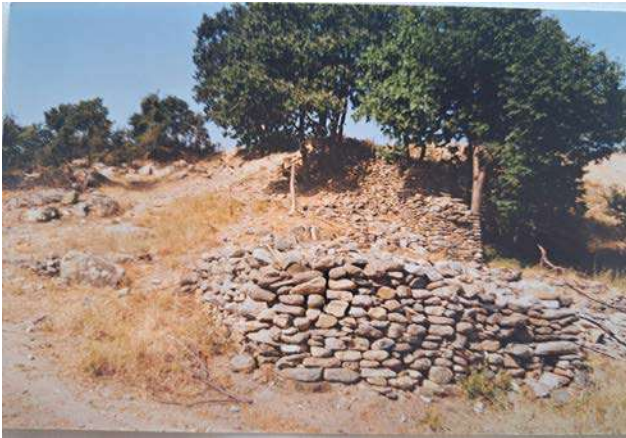
Ενεργός από το 1900 μέχρι το 1940¹³.

Ο Γιάννης Μεζίλης ψάρευε ψάρια στο ρέμα και τα μαγείρευε με δική του συνταγή. Τα έβραζε με νερό, αλεύρι (φαρνάρσα) και δαμάσκηνα, χωρίς λάδι¹⁴.

III. ΜΥΛΟΙ ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ.

¹³ βλ. Καπέτης Ευρυτίδης ό.π.

¹⁴ βλ. Καραϊσκος Ν., ό.π.

Υδατόπυργος και ερείπια του μύλου

Κτιστό αυλάκι που οδηγεί στον μύλο

...και ένα σκιάχτρο!

«...Το 1935 έρχεται στο Λιβάδι ο πρώτος πετρελαιοκίνητος μύλος. Τον έφερε ο Τζώρτζης Χατζηγωγίδης και τον έστησε στο οικόπεδο του Γκριζόπουλου. (Εκεί που είναι σήμερα το ζαχαροπλαστείο του Φακαλή). Ήταν πολύπλοκος μύλος και για να τον βάζει μπροστά καλούσε δεκάδες άνδρες κάθε πρωί! Ο Τζώρτζης Χατζηγωγίδης είναι εκείνος που έπεσε με το αμάξι στη στροφή του Τζώρτζια (Από

αυτόν άλλωστε ονομάστηκε έτσι η στροφή αυτή). Ο μύλος αυτός δεν πρόκοψε.

Λίγο πριν από το 1940 αγοράζει τα μηχανήματα του Χατζηγωγίδη ένας δραστήριος Λιβαδιώτης, ο Πολύδωρος Πούλιος, τα εκσυγχρονίζει και μαζί με άλλα σύγχρονα υλικά θα δημιουργήσει έναν περίφημο μύλο που θα επιζηήσει και εξυπηρετήσει άριστα τους Λιβαδιώτες για μια εικοσαετία περίπου. Τον μύλο αυτό θα τον αγοράσει αργότερα ο Θεόφιλος Χατζημιχαήλης και σήμερα ανήκει στον Βαγγέλη Μπαζούκη»¹⁵

Δ. ΤΡΟΠΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΝΕΡΟΜΥΛΟΥ

Ο νερόμυλος είναι ο κατεξοχήν τύπος μύλου που συναντάμε στη Θεσσαλία. Αναφέρεται και η ύπαρξη ανεμόμυλων (Αμπελάκια, Κοκκινοπλός, Λιβάδι) αλλά με βραχύχρονη λειτουργία¹⁶.

α. ΥΔΡΟΛΟΓΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

1 **Δέση** που χωρίζει το νερό από το ρέμα και το οδηγεί στο

2 **Αυλάκι ή κανάλι** που οδηγεί το νερό από το ποτάμι ψηλά στον

3 **Πύργος** .

4 Επίσης μπορεί να υπήρχε και **στέρνα** για αποθήκευση νερού.

β. ΚΙΝΗΤΙΚΟΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ

5 **Καρούτα** ο κύλινδρος από όπου έπεφτε το νερό με ορμή στη φτερωτή

6 **Φτερωτίου** χελιδόνα, φτερωτή (ξύλινη στο Λιβάδι), η οποία κινεί τη μυλόπετρα

7 **Ζουργιό ή πύλη** η θολωτή κατασκευή στην οποία βρίσκεται η φτερωτή και από εκεί χύνεται το νερό που διοχετεύεται με την καρούτα.

γ. ΑΛΕΣΤΙΚΟΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ

8 **Ζόρνα** μυλόπετρα. Δύο μυλόπετρες αλέθουν τα δημητριακά. Η κάτω είναι σταθερή και η πάνω κινείται με τη βοήθεια της φτερωτής.

9 **Όχνα**, Η ξύλινη κωνική κατασκευή από όπου πέφτουν τα δημητριακά στο στόμιο της μυλόπετρας. Πολ-

¹⁵ Απόσπασμα από το άρθρο «Μύλοι και Μυλωνάδες», ΚΑΡΑΪΣΚΟΣ ΝΙΚΟΣ, ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ «ΛΙΒΑΔΙ ΟΛΥΜΠΟΥ», Φύλλο 88, Οκτ.1980

¹⁶ Γουργιώτη-Μητροφάνης, ό.π.,σελ.51-58

λές φορές ο μυλωνάς έβαζε πέτρες (ή και πέταλα¹⁷) πάνω στην όχνα και κοιμόταν. Όταν οι πέτρες έφταναν στη ζόρνα έκαναν τρομακτικό θόρυβο και ο μυλωνάς ξυπνούσε¹⁸.

10 **Κασόνα, κόσου** το ξύλινο καφάσι που πέφτει το αλεύρι.

Ο μυλωνάς παρέδιδε το αλεύρι και τα υπολείμματα σπασμένου σιταριού -σκύβαλα. Τα τελευταία τα έδιναν στις κότες (μπορεί να περιείχαν και πετρούλες από το χάραγμα της μολόπετρας). Στο σπίτι κοσκίνιζαν το αλεύρι από τα πίτουρα. Με το άσπρο αλεύρι (φ-ρίνα χάσκα) έφτιαχναν το ψωμί. Μάλιστα, επειδή κριτήριο ομορφιάς ήταν το λευκό δέρμα, την όμορφη κοπέλα την παρομοίαζαν με «π'-νι χάσκα»(ψωμί λευκό). Με τα πίτουρα έφτιαχναν το «σκαλόψωμο» που το έδιναν στα σκυλιά.

Ε. ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

1. Οι γονείς, όταν τα παιδιά ρωτούσαν πώς γεννιούνται τα παιδιά, τους έλεγαν στα βλάχικα «τσούκλι έσου ντι του καρούτι»(τα μωρά βγαίνουν από το Καρούτι).

2. Το νερό μπαίνοντας στο Καρούτι έκανε πολύ θόρυβο και οι μεγάλοι φοβέριζαν τα παιδιά λέγοντάς τους «βα τι μπάγκου του καρούτι» (θα σε βάλω στο καρούτι)

3. Ποίημα για το «κουλάκου»(κουλούρι που έψηναν οι μυλωνάδες στο τζάκι του μύλου), που το λέγαμε ακόμα στη δεκαετία του 1980.

«Ές Γιουλίκω πρι βουλουάγκα, [Βγες Γιουλικά στην ανοιχτωσιά]

Γίνι Κουλούσι ντι λα μουάρα [έρχεται ο Κουλούσης από τον μύλο]

Κου κουλάκλου σουν του σουάρα». [Με το κουλούρι παραμάσχαλα]¹⁹.

4.Τις όμορφες κοπέλες τις αποκαλούσαν στα βλάχικα «π'-νι χάσκα» (λευκό ψωμί), το οποίο γινόταν με «φ-ρίνα χάσκα» (αλεύρι χωρίς πίτουρα).

5.Αν κάποιος κατουρούσε το στρώμα έλεγαν «ου αντράς ζουργιό»(το έκανες ζουργιό)

6.Στο χωριό πίστευαν πως αν έπαιρνες βακουφικό μύλο θα σε βρει μεγάλη συμφορά.

7. ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ (Καρανίκα Σοφία)

“Ιαρά σ-νου ιαρά” (Ήταν και δεν ήταν)

Μια φορά κι έναν καιρό όλοι βασιλιάδες του τόπου διασκέδαζαν σε ένα συμπόσιο. Όλοι έλεγαν για τις γυναί-

κες τους και ένας καυχήθηκε

-Μόνο τη δικιά μου δεν γνωρίζετε!

Οι άλλοι αποφάσισαν να το καταφέρουν. Κοντά στο παλάτι σε μία καλύβα ζούσε μια γριά που η βασίλισσα τη φρόντιζε. Την πιάνουν, της δίνουν λίρες και της είπαν να πει ψέματα πως πηγαίνει ταξίδι και να της φυλάξει τον μπαούλο με τα πράγματα στο παλάτι. Μέσα έβαλαν έναν σπιούνο. Παίρνει η βασίλισσα το μπαούλο, το βάζει στο λουτρό και το βράδυ πηγαίνει να πλύνει το παιδί, ανοίγει η χρυσή ζώνη, την παίρνει ο σπιούνος και το άλλο βράδυ τη δείχνουν στο βασιλιά.

Ο βασιλιάς θυμωμένος πήγε στο σπίτι.

-Γιατί άργησες πάλι ; λέει η βασίλισσα.

-Από τη χαρά μου μέθυσα, επειδή ο αδερφός μου παντρεύει το παιδί και πρέπει να πάμε στο γάμο.

-Πού θα πάμε βραδιάτικα ;

-Θα πάρουμε ένα σκονί και ένα τσεκούρι για τους κλέφτες.

Πήραν το μονοπάτι και έφτασαν σε ένα δάσος μεγάλο. Ο βασιλιάς είπε ψέματα

-Έχασα τον δρόμο και θα πάω να δω λίγο πιο πέρα τι γίνεται.

Ο βασιλιάς, δήθεν για να μην την αρπάξει κανείς, έδεσε την βασίλισσα από το δέντρο και της υποσχέθηκε πως θα γυρίσει πριν να γίνει κάτι κακό.

Όμως ξαφνικά βγάζει μαχαίρι και χωρίς να κοιτάει τη χτυπάει.

Από τη στεναχώρια του δε γύρισε να δει, αν πέθανε η βασίλισσα, και έφυγε. Όμως η βασίλισσα έζησε και όλο το βράδυ έμεινε δεμένη.

Το βράδυ τα τριβόλια βγήκαν στην περιοχή και συζητούσαν μεταξύ τους.

Το πρώτο τριβόλι είπε:

-Σήμερα γύρισα αριστερά τη χελιδόνα στον μύλο και χάλασε.

-Και γιατί δεν την γύριζες δεξιά μετά για να τη φτιάξεις; του είπε ο άλλος.

-Άμα έκανα έτσι δε θα το ευχαριστιόμουνα.

-Αν είναι έτσι, καλά τον έκανες, είπε ο αρχηγός.

Τότε το δεύτερο τριβόλι είπε:

-Σήμερα έσπασα ένα πόδι από μουλάρι κυρατζίδικο είπε ο άλλος.

-Και δεν τον έβαζες δύο σανίδες και να φτιάξει το πόδι;

17 Καπέτης Ευριπίδης, Καταγραφές, σελ.268-270

18 Καραϊσκος Ν., εφημερίδα Λιβάδι Ολύμπου, Άρθρο «Μύλοι και Μυλωνάδες», Φύλλο 88, Οκτ.1980

19 Καπέτης Ευριπίδης, ό.π.

-Άμα έκανα έτσι, δεν θα το ευχαριστιόμουνα.

-Καλά τον έκανες τότε, είπε ο αρχηγός.

Τότε το τρίτο τριβόλι είπε:

-Σήμερα το κορίτσι του βασιλιά εκεί που ζεσταινόταν στο μαγκάλι χτυπάω μία με την ουρά και τυφλώθηκε από τις στάχτες.

Και είπε ο άλλος:

-Και γιατί δεν την πήγαινες στη βρύση να πλυθεί τρεις φορές να γιατρευτεί;

-Γιατί έτσι δεν θα το ευχαριστιόμουνα.

-Καλά την έκανες τότες.

Η βασίλισσα τα έβαλε στο μυαλό και, όταν ξημέρωσε, τη βλέπει ένας βοσκός.

-Πού βρέθηκες εδώ ντυμένη βασίλισσα;

-Θα με δώσεις τα ρούχα σου να τα φορέσω;

-Εγώ δεν τα δίνω.

-Θα με τα δώσεις, έτσι να ζήσεις, κι ένα παγούρι μαζί να πάω στη βρύση να πάρω λίγο νερό.

Έτσι λοιπόν έγινε και η βασίλισσα ξεκίνησε και έφτασε στον μύλο.

-Γιατρός, γιατρεύω, φώναζε. Τι πάθατε;

-Χάλασε ο μύλος.

-Τι να ξέρει ο παλιοπαππούς ; είπαν οι μηχανικοί.

Η βασίλισσα γύρισε τη χελιδόνα δεξιά και απόρησαν όλοι οι μηχανικοί.

-Με τι να το ξεπληρώσω;

-Τίποτα δε θέλω.

Μετά πήγε σ' αυτόν που έσπασε το μουλάρι του το πόδι.

-Γιατρός, γιατρεύω.

Κανένas δεν μπορούσε να κάνει το μουλάρι.

Το αφεντικό είπε:

-Αφού περάσαν τόσοι, as περάσει και αυτός.

-Δος μου δυο ξυλάκια, είπε και το έκανε καλά.

-Με τι να το ξεπληρώσω;

-Τίποτα δε θέλω.

Μετά πήγε στην κόρη του βασιλιά.

-Γιατρός γιατρεύω και έδωσε στο κορίτσι να πει νερό τρεις φορές από τη βρύση που είχε πει το τριβόλι.

-Με τι να το ξεπληρώσω;

-Θέλω να με πας στο παλάτι, να μείνω το βράδυ.

Έτσι κι έγινε. Βρήκε το μπαούλο που είχε κρυφτεί ο σπιούνος, το φανέρωσε μπροστά στον βασιλιά και αμέσως κατάλαβε την αδικία.

Και έζησαν αυτοί καλά κι εμείς καλύτερα!

ΣΤ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γαζέτης Γ. Ιωάννης, Το Λιβάδι, ο Καλόγερος, το Μαρούλι, το Νεοχώρι και ο Τριαντάφυλλος στα οθωμανικά κατάστιχα (1466-1570), Κατερίνη 2021.
2. Γκανάτσιος Ανδρέας, ΘΕΣΣΑΛΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ 76,78,82,86,87.
3. Γκούμας Ελευθέριος, Λιβάδι-Γεωγραφική, ιστορική, λαογραφική επισκόπησης, Λιβάδι 1973.
4. Γουργιώτη Λένα – Μητροφάνης Γιώργος, Θεσσαλία,- Σιτάρι-Αλεύρι-Ψωμί, Παράδοση και εκσυγχρονισμός, Λαογραφικό Ιστορικό Μουσείο Λάρισας 1999.
5. Δαλαμπύρας Στέφανος, Θ.ΗΜ. 34, 38, 40, 41, 42.
6. Εμμανουήλ Νικηφόρος, Προς ένα συντακτικό του προβιομηχανικού τοπίου, το παράδειγμα των Κρητικών μύλων, Ερευνητική διπλωματική εργασία, 2020.
7. Καζάκης Φοίβος, Θ.ΗΜ. 41.
8. Εφημ. Καθημερινή, ένθετο Επτά ημέρες, Ελληνικοί νερόμυλοι.
Αν. Βαλαβανίδου, Στα ποτάμια της Μακεδονίας.
Στ. Νομικός, Η υδροκίνηση στην προβιομηχανική Ελλάδα.
9. Καπέτης Ευριπίδης, Καταγραφές, Εξωραϊστικός Σύλλογος Λιβαδίου, 2020.
10. Καραϊσκος Νίκος, Εφημερίδα «ΛΙΒΑΔΙ ΟΛΥΜΠΟΥ», Άρθρο «Μύλοι και Μυλωνάδες», Φύλλο 88, Οκτ.1980).
11. Kagarinar Lenent, Θ.ΗΜ. 75, 77.
12. Ρούσκας Γιώργος, Μυλοτόπια, μύλοι και μυλωνάδες, Αθήναι 1999.
13. Σπανός Κ. Βασίλης, Θ.ΗΜ. 25, 74.
14. Σπανός Κώστας, Θ.ΗΜ. 75.
15. Weigand Gustav, Θ.ΗΜ. 75.

- 1. Συνεχίζεται η καταγραφή της βιβλιογραφίας με τα παραρτήματά της, στην οποία προστίθενται ολοένα και περισσότεροι τίτλοι και σε τακτά διαστήματα ενημερώνουμε το site μας https://hellenicmills.gr/?page_id=13. Επίσης γίνεται καταγραφή των καλλιτεχνών (ζωγράφων, χαρακτών κ.α.) στον οποίων τα έργα απεικονίζονται μύλοι.
- 2. Στις 12-17 Σεπτεμβρίου στην Ολλανδία έλαβε χώρα το Διοικητικό Συμβούλιο της Διεθνούς Μυολογικής Εταιρείας TIMS με 22 συμμετοχές και επισκέψεις σε μύλους της Ολλανδίας.
- 3. Πραγματοποιήθηκε η 11η εκδρομή της Ελληνικής ομάδας της TIMS στις 10-12 Οκτωβρίου, η οποία έγινε τους μύλους της Χερσονήσου του Μαλέα με επίσκεψη σε πολλά κι ενδιαφέροντα μυλικά συστήματα.
- 4. Προγραμματίζεται η επόμενη Mid Term εκδρομή της TIMS για τις 5-13 Σεπτεμβρίου 2026 στην Φλάνδρα του Βελγίου και μετά την παρουσίαση μέσω ZOOM, που μας έκανε ο υπεύθυνος της εκδρομής Eddy de Saedeleer, ενημερωθήκαμε ότι οι δηλώσεις συμμετοχής θα αρχίσουν κατά τα τέλη Ιανουαρίου

Η ευθύνη για το περιεχόμενο των άρθρων (κειμένων και εικονογράφησης) είναι των συγγραφέων και όχι της συντακτικής ομάδας.

Web site της Ελληνικής ομάδας της TIMS: www.hellenicmills.gr, e-mail επικοινωνίας: ktoutouza@gmail.com
Πληροφορίες και αποστολή άρθρων για το περιοδικό, e-mail επικοινωνίας: gspeis11@otenet.gr

ISSN 2654-2374